

I N H O U D S O P G A V E

Transcenderende communicatie BEN WARNERS	2	Wat anders SANDER BROUWER	19
Het secularisme in de moderne tijd FRANS van DONGEN	4	Vrijdenkersdag geslaagd Van het bestuur	20
De mens staat nog dichterbij het dier JAN BONTJE	7	Tegen oorlog en onmenselijkheid 9 november 2012	21
... Drs. P	8	Nieuws van de VtdK	22
Oud nieuws JAAP van den BORN	8	<i>BOEKEN</i> Rotzooi FLORIS van den BERG	23
Dood maken LEON WECKE	10	Notities van een lezer (3) BERT GASENBEEK	26
Godsdienst doodt intelligentie ENNO NUY	11	De filosofie van Ikaros PAUL CLITEUR	30
Schepping FRANS BIJLSMA	12	<i>REACTIES</i> De weigerambtenaar JAN van der GAAG	34
Een geschiedenis van de religieuze terreur FRANS van DONGEN	13	Principieel weigeren ENNO NUY	34
Twee maten LEON WECKE	16	Leedroof HENK KOEHORST	35
Anti-islamfilmje JAAP van den BORN	17	De Canon van de Godsdiensthysterie JAAP van den BORN	35
Een alternatief voor besnijdenis PAUL HOPSTER	18	Het fenomeen: het Higgs-deeltje HANS LOUIS KOEKOEK	36
Jongensbesnijdenis revisited ENNO NUY	19		

Transcenderende communicatie: oplossing voor de onmogelijke dialoog

BEN WARNER (1946, Eelde), oud communicatiedeskundige en schrijver van *Verbonden Ietsigheid* en *De zachte diamant*.

Heeft communicatie met gelovigen enige zin? Zo ja, hoe dan? De hoeveelheid feitelijke bewijzen en argumenten tegen het bestaan van een god of goden is overstelpend. Sinds ca. 25 eeuwen kennen we de ontwikkeling van het a-mythische denken en de ontplooiing van wetenschappelijke kennis. Hiertoe behoren ook de logica en de argumentatieleer. De laatste paar eeuwen is die kennisgroei nog in een stroomversnelling gekomen met een culminatie in de 20ste eeuw. Het vermogen tot kennisvergarig en verificatie van feiten en bevindingen is onweerlegbaar ook een eigenschap van mensen die gelovigen beschouwen als de nazaten van de door god separaat geschapen mens. In ieder geval in het geloofsbeeld van joden, islamieten en christenen, van welke onderscheiden kerk-, synagoge- of moskeegemeenschap ook. Zij kunnen de wetenschapsaanhangers verketteren, maar dat wordt lastiger en lastiger naarmate zijzelf gebruik maken van die moderne kennis en bevindingen.

Ondanks die 2500 jaren zijn gelovigen en atheïsten – anders gezegd: de aanhangers van de schepping gods en die van de kosmische evolutie – nog geen millimeter bij elkaar gekomen. Toegegeven, de ‘moderne’ gelovige heeft afstand genomen van een vaderlijke, bemoeizuchtige godfiguur en van de letterlijkheid van teksten en de zinvolheid van sommige godsdienstige uitingen. Maar dat is een verzachting van aan de buitenkant. In godsdienstige zin geeft deze modernist met het hanteren en in stand houden van bijbelse teksten, allerhande geloofssymbolen als beelden en kruisen, kerkrituelen, en maatschappelijke standpunten als anti-arbortus, antihomohuwelijk, anti-euthanasie, nog steeds aan, dat hij of zij de kern van het geloof als onwrikbaar beschouwt. Een deel van die modernisten gelooft niet meer dat er een hel of een hemel bestaat. Zij zijn zo eerlijk om toe te geven, dat zij menig voorbeeld zien van een atheïst/ongelovige die zich beter gedraagt dan vele gelovigen. Dat niet-gelovigen in de hel belanden terwijl criminele of zondige kerkbezoekers met een enkele slotbiecht alsnog het paradijs kunnen verwerven, komt hun onrechtvaardig en niet godlogisch voor. Maar ze pakken niet door. Voor de fanatiekeling zijn de modernisten afvallig of op zijn minst ten halve verdoemd. Voor de vrijdenkers zijn zij

Eigenlijk kun je geen halve wetenschapper zijn, wel een hele twijfelaar.

opportunisten. Helemaal overstappen doen ze niet, want ze houden er een ‘je-weet-maar-nooit’ overweging op na. Voor koranaanhangers geldt dat zij de koran onverkort voor elke letter en elke zin moeten aanvaarden om niet onmiddellijk tot ketter te worden verklaard. De ‘zachtmoedigen’ onder Mohammed’s volgelingen – van wie er velen zijn – houden zich echter meer gedeisd dan de christelijke geloofrelativisten en tonen hun relativiserende houding met mondjesmaat. Ten principale is er weinig verschil.

Wetenschappers die (met het uitoefenen van hun vak, red.) gelovig zijn zouden geen wetenschapper moeten worden genoemd. Zij passen immers de logica en de feitenkennis selectief toe. Eigenlijk kun je geen halve wetenschapper zijn, wel een hele twijfelaar. Evenmin kan iemand een halve gelovige zijn. Hij kan zich losser opstellen ten opzichte van voorschriften of bepaalde geloofsuitingen, maar god of het godsbegrip is niet relativeerbaar. Terug naar de communicatie. Telkens weer blijkt dat er van een waarachtige dialoog, laat staan van een echt debat, geen sprake is. In de afgelopen uitgave van de Vrijdenker (nummer 7, september 2012) laat Jan van der Werff ons delen in zo’n alledaagse non-dialoog met fanatieke, bekrompen gelovigen tijdens de Atheïsmedag van 30 juni. Jan’s argumenten of

verweer werden voortdurend onderbroken met een eentonige mantra: waar is het bewijs? Het was een vreedzame, zij het onaangename, confrontatie. Er zijn helaas nog maar al te vaak wrede fysieke uitingen van geloofsfanatisme. Een dialoog, laat staan debat, zo moeten we toch eens definitief constateren, is onmogelijk. Een goede uitwisseling van standpunten vereist, dat iedereen zijn mening en zijn gelijk op tafel legt, bereid is overtuigd te worden en aanvaardt dat hij zijn gelijk geheel of gedeeltelijk kan verliezen. Zo werkt het dus niet, zelfs niet in debatten waarin hooggeleerden in beginsel hun standpunten bereid zijn toe te lichten en uit te wisselen. Als we dit als vrijdenkers en wetenschapsaanhangers als realiteit onder ogen zien, zijn er diverse opties:

1. We houden op met deze zinloze gesprekken;
2. We houden op met deze gesprekken en werken hard aan verdere onweerlegbaarheid van kennis en wetenschap. Doen daar breeduit kond van, daarmee de gelovigen steeds meer in het nauw brengend en hun hechtheid en getal doen afkalven door twijfelaars die zich bekeren tot het atheïsme.
3. We aanvaarden dat het nog eeuwen kan duren voordat kennis het geloof heeft uitgesleten als water de rots afbreekt.
4. We aanvaarden dat het geloof in evolutionaire zin een eerder product was van het prehistorische, primitieve denken dan logica, argumenten en feitelijke kennis. En dat het ongelooflijk lang duurt voordat de slangenhersenen zijn verdrongen of *overruled* door de meer rationeel werkende cortex. Hiermee aanvaarden we dan in feite de werking van de door onszelf (h)erkende evolutie.
5. We binden de strijd letterlijk aan en nemen het zwaard op. Een optie die strijdig is met het hoogachten van vrijheid van denken, geloven en vrijwaring van geweld door anderen. We zouden daardoor zelf absoluut ongelooftwaardig worden.

6. We verklaren ons tot een ‘geloofsgemeenschap’ en claimen dezelfde vrijheden, gemeenschapssubsidies en eigenstandige positie, die gelovigen nu eisen. Kortom, we scheppen ons een nieuwe Hogere Macht, zijnde de Ratio, die we dienen met uitingen van deze gemeenschap.
7. We steunen de neurologie, die steeds duidelijker maakt dat emoties en gevoelens en ook mythische aannames een materiële grondslag hebben en dat ziel en geest even sterfelijk zijn als alle menselijke onderdelen en de eigenaar zelf.

Er is nog een andere communicatieve optie. Als twee partijen het voor geen meter eens worden, staan ons twee wegen open naast het elkaar de rug toekeren. We delen het vraagstuk op en proberen het eens te worden over een onderdeel en zo verder stukje voor stukje, totdat we weer op het geheel uitkomen als we het eens zijn over alle parten. We kunnen ook het bestaande vraagstuk en bijbehorende onenigheid overstijgen. Transcenderende communicatie. Dit betekent, dat we het proberen eens te worden op een hogere orde, een universele waarheid die zowel door gelovigen als door atheïsten wordt geaccepteerd. Die orde is elkaar vrijlaten in de keuze van het eigen concept en daar de ander niet mee lastig vallen. De fanatieke gelovigen, de zeloten, zullen het geloof hoger stellen dan de wederzijdse vrijheid en blijven streven naar onderwerping van de afvallige. Maar de meer relatief denkende gelovigen worden dan gedwongen in deze discussie óf te kiezen voor veroveringsdwang en fysiek geweld tot onderwerping óf voor het recht op de vrijheid van de eigen overtuiging minus het gewelddadige bekeringsprincipe. Het is mijn verwachting, dat vele van die laatste categorie gelovigen niet zullen kiezen voor eenzijdig geweld en dwang, maar voor die wederzijdse, respecterende vrijheid. Het isoleert de fanatieke geloofsaanhangers en brengt wellicht een snellere afkalving van hun getal teweeg.

(Jan, ik heb dat gehamer en getamboereer van fanatieke geloofsijveraars met de kreet: “Waar is het bewijs?” eens gepareerd met de opmerking, dat zijzelf het bewijs waren. Namelijk, een tussenvorm in de overgang van primitief geloof naar autonoom rationeel denken, en dat toekomstige paleontologen en evolutionair biologen en neurologen dit haarfijn zullen vaststellen. Er viel toen wel even een stilte.)

Het secularisme in de moderne tijd

FRANS VAN DONGEN voorheen bestuurslid van De Vrije Gedachte, oprichter van de Atheïstisch Seculiere Partij (ASP)

In de twee vorige series (Thales t/m Lucretius en Augustinus t/m Bruno) is aangetoond dat het seculiere denken in de Oudheid en de Middeleeuwen prominent aanwezig was. In deze derde serie zullen we laten zien dat het secularisme ook in de Moderne Tijd een grotere rol speelde dan men denkt en zelfs vanaf de ondergang van Rome via de Renaissance/Reformatie tot in onze tijd een opgaande lijn vertoont. 'Geschiedenis = Secularisme' lijkt hiermee aangetoond.

Van de "modernen" zullen we bespreken: Descartes, Spinoza, Hobbes, Bayle, Meslier, Hume, d'Holbach, Fichte, Feuerbach, Bradlaugh, Nietzsche, Freud, Canabal, Russell, Sartre, Dawkins, Hitchens, Philipse, Condell, Cliteur, Onfray en Harris.

Deze keer bespreken we Feuerbach en Bradlaugh.

Ludwig Feuerbach

Ludwig Feuerbach was een Duits filosoof en leefde van 1804 tot 1872. Hij stelde zich tot doel om door middel van de filosofie de mensheid weer met beide benen op de grond te plaatsen, want we waren, vooral als gevolg van religie, nogal van de werkelijkheid afgedwaald. Het christendom, meer nog dan andere godsdiensten, was onderwerp van zijn kritiek. Geloof was volgens hem een illusie en hij probeerde min of meer langs psychologische weg te verklaren, hoe we aan die illusie kwamen.

Godsdienst ontstond volgens Feuerbach uit frustratie die de mens voelt over zijn beperktheid en eindigheid. Daarom tracht de mens zijn innerlijk een goddelijk tintje te geven, terwijl het natuurlijk tegenstrijdig is om te beweren dat onze hersenpan en ons brein door de natuur zijn ontstaan en onze gedachten, herinneringen en gevoelens door een bovennatuurlijk wezen zijn geschapen. Ieder mens heeft verlangens: verlangens naar geluk, naar rijkdom, verlangens om anderen gelukkig te maken en nog veel meer andere verlangens ('*Glückseligkeitstrieb*'). De mens is te beschrijven, aldus Feuerbach, als een wensbron. Hij loopt hiermee vooruit op het 'lust-principe' van Freud*. Dit 'wensdenken' is zo sterk, dat het het gezonde verstand verdringt en het aannemelijk doet schijnen dat god bestaat. Op de achtergrond blijven echter de (doods-) angsten bestaan. Met de wens hiervan af te zijn, wordt de godsdienst geboren:

"Waar geen wensen zijn, zijn geen goden."

Ludwig Feuerbach

Iedere moraal moest op deze '*Glückseligkeitstrieb*' gebaseerd zijn, daar zij anders iedere band met de werkelijkheid kwijt was.

De verschillen tussen de godsdiensten ontstonden volgens Feuerbach doordat dit wensdenken natuurlijke beelden en begrippen nodig had om zich te laten gelden en vooral om echt te lijken. In archaïsche tijden gebruikte men beelden uit de onmiddellijke omgeving en aanbad men aarde, vuur of dieren. In latere tijden, toen er grote wereldrijken ontstonden, aanbad men één god, die als een machtig eenheidbrengend en alles bestierend persoon werd voorgesteld. Niet zelden werden god en koning/keizer met elkaar vereenzelvigd. Ook tegen die achtergrond moest men, aldus Feuerbach, de

overgang van monotheïsme naar polytheïsme zien. Wat het christendom, het jodendom en de islam betreft, was hij van mening, dat de godbeleving bij de joden en de mohammedanen er meer één was van vereenzelviging met de natuur. De god van deze twee godsdiensten zou onafscheidbaar zijn van de natuur. Net zo goed als je kunt zeggen dat de natuur het laat regenen, kon je zeggen dat god het doet regenen. God was alom aanwezig. De god van Spinoza*, zou men kunnen zeggen. Het christendom echter scheidt god van de natuur en stelt hem voor als een persoon op zich die overal boven staat, maar daardoor juist ook weer overal los van staat. Daardoor, stelt Feuerbach, hebben allah en jahweh iets

levendigs en iets organisch, terwijl de christelijke god een veel abstractere aard heeft. Hij bestempelde de christelijke god in dit verband als een *“uitgedroogde, verschrompelde god, waaruit iedere binding met de natuur is verdwenen”*.

Ook vindt hij het geloof in onsterfelijkheid, zo typisch voor de Westerse religie, een vorm van wensdenken, aangejaagd door narcisme, arrogantie en fanatisme. Voortbouwend op deze laatste drie menselijke eigenschappen geeft het christelijk geloof zijn aanhangers een gevoel van waardigheid: *“We leven goed, dus we komen vast in de hemel!”* De keerzijde is echter, merkt Feuerbach op, dat de anderen, die niet met de religie meedoen, dan dus niet goed leven (zie: Bayle*). Mensen werd geleerd van god te houden in plaats van hun medemens. En hieruit ontstond de voor het christendom zo kenmerkende agressie.

Feuerbach gaat ervan uit dat de menselijke beschaving zich alleen maar verder kan ontwikkelen als ze het narcistische wensdenken enerzijds en de religie anderzijds van zich afwerpt en het intellect met haar natuurwetenschappelijk denken het primaat geeft. Hij ziet religie als een kwaadaardig misverstand, een verkeerde uitleg van de natuur, en voorspelt dat met de vooruitgang van de natuurwetenschappen religie zal verdwijnen. Hiermee zet hij het seculiere denken van Spinoza, Bayle, Meslier en d'Holbach voort (zie: betreffende denkers*) en loopt vooruit, zoals we verderop zullen zien, op het atheïstisch existentialisme van Sartre*. Zijn tijdgenoten waren minder over hem te spreken. Toen hij zijn ideeën had gepubliceerd, werd hij gedwongen om zich terug te trekken uit de universitaire wereld.

Charles Bradlaugh

Charles Bradlaugh was eigenlijk geen filosoof maar een politicus. Omdat zijn atheïstisch denken een goed beeld geeft van de tijdgeest in het 19de eeuwse Engeland, mag hij bij een bespreking van het atheïstisch denken door de eeuwen heen niet ontbreken. Hij leefde van 1833 tot 1891. Als kind werd hij door zijn ouders verstoten omdat hij het niet eens was met sommige geloofsartikelen. Hij begon merkwaaardigerwijs als leraar op een zondagschool, maar wees de pastoor op niet minder dan 39 tegenstrijdigheden tussen de anglicaanse kerk en de bijbel. Hij werd daarop van atheïsme beschuldigd en moest het onderwijs verlaten. Op volwassen leeftijd ging Bradlaugh steeds meer voelen voor het vrijdenken en gekoppeld daaraan het atheïsme. Hij schreef er pamfletten en artikelen over, maar onder pseudoniem. In *‘A Plea for Atheism’* beweert hij: *“Het woord god betekent niets voor me; ik was dus verplicht naar de gelovigen te luisteren, om te weten te komen wat het is. Men heeft het echter nooit goed uitgelegd, noch schijnt men het er over eens te zijn.”* Geleidelijk kreeg hij steeds meer aandacht voor zijn ideeën en kreeg steun van liberale en radicale groeperingen, waaronder de *Secularists*. In 1858 werd hij voorzitter van de *‘London Secular Society’* en twee jaar later redacteur van de seculiere krant de *‘National*

Reformer’. In 1866 richtte hij de *‘National Secular Society’* op. De Engelse regering vervolgde Bradlaugh hierom voor godlastering en opruiing. Hij werd vrijgesproken, maar had de pers tegen zich.

Tien jaar later werkte hij mee aan de uitgave van het boek *“The Fruits of Philosophy, or the Private Companion of Young Married People”* (*De vruchten van de filosofie, of de privé aangelegenheid van jonge getrouwde mensen*). Dit boek ging over geboortebepierking en veroorzaakte daarom een schandaal in het victoriaanse 19de eeuwse Engeland. Bradlaugh en de anderen die hadden meegewerkt aan het boek, werden beschuldigd van obsceniteit en moesten voor de rechter verschijnen. Ze vroegen Charles Darwin om te getuigen, omdat ze zich onder meer beriepen op de evolutieleer, maar Darwin had daar geen zin in. Ze werden veroordeeld tot hoge boetes en een half jaar gevangenisstraf. Door een technische fout werd het vonnis nietig verklaard en kwamen ze weer vrij.

Ook was Bradlaugh op grond van zijn atheïstische levensovertuiging tot de conclusie gekomen dat vrouwen kiesrecht behoorden te krijgen, maar hij was tegen het socialisme. Dit laatste betekende dat zijn seculiere beweging veel atheïstische leden verloor, want

Charles Bradlaugh

socialisten waren in die tijd bijna altijd atheïsten.

Maar Bradlaugh bleef politicus: hij wist het voor elkaar te krijgen, dat de regering van koningin Victoria moest toestaan dat de werkende klasse, de arbeiders, voor het eerst in de Britse geschiedenis, mochten stemmen.

In 1880 werd hij in het parlement gekozen voor Northampton en moest dus bij zijn inhuldiging de eed afleggen. Hij weigerde echter te zweren op de bijbel. Zijn zetel werd vervolgens ongeldig verklaard en hij moest het parlement verlaten. Toen hij dit weigerde, werd hij gearresteerd en zelfs opgesloten in de Big Ben. Zijn zetel werd herv Kiesbaar gesteld, maar Bradlaugh werd weer gekozen. Weer weigerde hij op de bijbel te zweren, weer was hij zijn zetel kwijt en weer werd er een hervkiezing gehouden. In totaal gebeurde dit vier maal. Een en ander had tot gevolg dat er in 1888 een nieuwe wet kwam, die het mogelijk maakte om de parlementaire eed af te leggen zonder de bijbel of god te noemen.

Bradlaugh en zijn medeseculieren zijn altijd geboycot en tegengewerkt door het monarchistisch religieuze netwerk van koningin Victoria en de aartsbisschop van Canterbury. Niet alleen heeft men geprobeerd Bradlaugh's parlementszetel af te pakken, maar pamfletten van zijn seculiere beweging werden vaak door de posterijen onderschept of zoekgemaakt. Openbare gebouwen mochten door zijn beweging niet voor vergaderingen gebruikt worden. In 1882 werd hij met de andere redactieleden van *The Freethinker* (de Vrijdenker!**), een seculier blad, vervolgd voor blasfemie. Twee redactieleden werden schuldig gevonden en

gestraft met gevangenisstraf.

In onze tijd zouden we spreken van een 'cordon sanitaire'. Hoewel dat nog zachtjes is uitgedrukt.

Bradlaugh stierf in 1891 en er waren 3000 rouwenden bij zijn begrafenis, onder wie Mahatma Gandhi, die een groot bewonderaar van hem was. Er staat een standbeeld van hem in Northampton, dat met zijn wijsvinger beschuldigend wijst in de richting van het stadscentrum en zelfs die vinger wordt nu nog steeds van tijd tot tijd vernield.

Een van zijn dochters vernoemde hij naar Hypatia van Alexandrië, die in 415 door christelijke monniken werd verminkt en verscheurd omdat ze heidens was. Hypatia Bradlaugh Bonner (1858-1943) zou het werk van haar vader voortzetten. Ze bedreef ook politiek vanuit een atheïstische visie en was tegen slavernij. De christenen praatten slavernij goed door er op te wijzen dat het heidenen waren en dat je er daarom best in mocht handelen. Hypatia was atheïstisch, ging dus meer van het gelijkheidsprincipe van Spinoza* en Bayle* uit en vond slavernij wel verkeerd. Naarmate het secularisme toenam en de invloed van het geloof afnam, werd slavernij steeds onhoudbaar. Er was veel secularisatie voor nodig om in te zien dat slavernij niet kan.

Vrouwen waren vrijwel altijd door religies onderdrukt, volgens Hypatia. Hoe geloviger een volk, des te lager de status van hun vrouwen. Ook bracht religie met zich mee dat mensen meer met hun god en het hiernamaals bezig waren dan met elkaar. Ze vond eigenlijk dat geloof a-sociaal maakte.

* Voor betreffende denkers, zie: <http://www.atheistischebeweging.nl/>

** Bradlaugh was erelid van Vrijdenkersvereniging De Dageraad, de latere Vrijdenkersvereniging De Vrije gedachte

Twiet twiet

Mag een godvrezende, bijbelgetrouwe christen de Donald Duck lezen? Beter van niet, schrijft de Katwijkse theoloog M. Muilwijk. Grrrrrrrrrrrr

Jan Bontje

De mens staat nog dichter bij het dier dan we denken

“Consciousness in Humans and Non-Human Animals”

JAN BONTJE (Rotterdam, 1947) is o.a. columnist en redacteur van De Vrijdenker.

Een internationale groep van vooraanstaande wetenschappers heeft onlangs De Cambridge Verklaring Over Bewustzijn getekend, waarin zij uitspreken dat sommige dieren bewustzijn hebben op dezelfde wijze de mens. Zij publiceerden een lijst die alle zoogdieren, vogels en zelfs de octopus omvat.

Niet het feit dat sommige dieren bewustzijn hebben – dat was al langer bekend – maar de openlijke verklaring op een belangrijke wetenschappelijke conferentie dat dit zo is, is wetenschappelijk en filosofisch gezien *breaking news*. Steeds meer wetenschappelijke onderzoeken leveren bewijzen dat de meeste niet-menselijke dieren zich bewust zijn van zichzelf en hun omgeving op een vergelijkbare manier als menselijke dieren. Dit gegeven kunnen we niet meer negeren en is van niet te overschatten belang bij het denken over de relatie tussen mens en dier. Ik durf zelfs te beweren dat het begrijpen en accepteren van deze visie en het toepassen ervan op ons denken en handelen, ons wereld- en mensbeeld totaal zal veranderen.

Wat verder belangwekkend is, is de erkenning dat bewustzijn ook kan ontstaan in dieren die ver van de mens af staan en geëvolueerd zijn langs verschillende wegen, zoals vogels en sommige koppotigen. Koppotigen (inktvis) zijn weekdieren die uitsluitend in zee voorkomen. Ze hebben een duidelijk herkenbare kop waarin zich twee grote, goed ontwikkelde, ogen bevinden en een romp die op een zak lijkt. De mondopening wordt omgeven door 8 (vandaar octopus, van het Latijnse woord voor 8) of 10 vangarmen, die bedekt zijn met talloze zuignapjes. Er bestaan nu nog 600 soorten koppotigen met twee kieuwen. Hiertoe behoort ook de gewone inktvis of kraak. De vierkieuwigen zijn nagenoeg uitgestorven. Hiertoe behoort de nautilus. Uitgestorven verwanten zijn de ammonieten. In de Jura- en Krijtperiode (60-175 miljoen jaar geleden) bevolkten enorme aantallen van deze dieren de zeeën. Door de talloze fossielen van hun kalkschalen kunnen we tegenwoordig de ouderdom bepalen van de aardlagen waarin ze werden gevonden.

Het ontbreken van een neocortex (een deel van de hersenen dat alleen bij zoogdieren voorkomt) lijkt een organisme niet te beletten affectieve toestanden te ervaren (lees: gevoelens te hebben) schrijven de geleerden. Uit onderzoek blijkt volgens hen dat niet-menselijke dieren bewustzijn kunnen ontwikkelen en opzettelijk (= bewust) gedrag vertonen.

De groep ondertekenaars bestaat o.a. uit neuro-farmacologen, neurofysiologen, neuro-anatomici en andere neurowetenschappers uit de hele wereld, die een conferentie over bewustzijn in menselijke en niet-menselijke dieren op 7 juli 2012 in het Engelse Cambridge bijwoonden. De verklaring werd ondertekend in het bijzijn van de eminente geleerde Stephen Hawking.

De verklaring bevat, vrij vertaald, ondermeer de volgende opmerkingen:

- Het veld van bewustzijsonderzoek ontwikkelt zich snel. Er zijn overvloedige nieuwe technieken en strategieën voor menselijk en niet-menselijk dieronderzoek ontwikkeld. Daarom komen meer gegevens beschikbaar en dit vraagt om geregelde herwaardering (en bestrijding, JB) van vooroordelen op dit gebied.
- Neurale circuits die *aandacht*, *slaap* en *besluitvorming* bewerkstellingen, lijken in de evolutie al te zijn ontstaan bij ongewervelde dieren, zoals insecten, en weekdieren als koppotigen (bv. de octopus, zie boven).
- Vogels lijken een opvallende parallelle evolutie van bewustzijn te hebben ontwikkeld. De aanwezigheid van gedrag dat in de buurt van mensachtige niveaus van bewustzijn komt, is het meest treffend waargenomen bij Afrikaanse Grijze Papegaaien. Emotionele netwerken en cognitieve circuits bij zoogdieren en vogels lijken veel meer op die van de mens dan gedacht. Bij sommige soorten vogels zijn slaappatronen gevonden die vergelijkbaar zijn met die van zoogdieren, waaronder remslaap en, zoals aangetoond bij zebrevinken, neurofysiologische patronen die vroeger werden voorbehouden aan zoogdieren met een neocortex. Er zijn opvallende gelijkenissen met de mens, mensapen, dolfijnen en olifanten aangetoond in studies naar zelfherkenning.

Drs. P

Ooit, ergens, had een man een kloek idee
Het werd scenario – Hij was briljant
En welbespraakt; het volk kwam aangestoven

“Er is één God, en ik ben Zijn gezant
Veelgodendom valt niet meer te geloven”
Hij stichtte tempels, stelde priesters aan

“Hosanna! Alle zegen komt van boven!
Wat heerlijk om daar geld aan af te staan!
Wij zijn het uitverkoren volk! Hoezee!

Theologie – wat heeft die om het lijf?
Het is gewoon een lucratief bedrijf

De inmiddels 93-jarige wijsgeer Drs. P heeft zeer genoten van de recensie door Floris van den Berg van het boek Dat peinst en piekert maar van Jaap van den Born. Drs. P heeft zijn gedachten speciaal voor De Vrijdenker samengevat in het bovenstaande onzijn. Het onzijn, ook wel elftal genoemd, is titelloos omdat hij Floris duidelijk wilde maken dat het toch echt uit elf regels bestaat en niet uit twaalf, omdat de titel niet meetelt.

Jaap van den Born, die ons dit gedicht toestuurde, schrijft: “Een gedicht van Drs. P heeft niet iedereen, wees er trots op.”

Dat zijn we.

Oud Nieuws

JAAP VAN DEN BORN (Nijmegen 1951) beidt zijn tijd

In het septembernummer van dit blad (Jrg 43, nr. 7 september 2012) werden twee gedichten geciteerd: een van Leopold, dat van al Ma'arri was, en een van al Ma'arri dat niet van al Ma'arri was. Dat komt er nu van als de mensen mijn boeken niet kopen en speciaal de bundel Uit Vrije Dwang, nota bene een uitgave van De Vrije Gedachte. In deze bundel, tot stand gekomen in samenwerking met de arabist Pieter Smoor, is een ruime selectie uit het werk van deze dichter te vinden en het door Leopold wijdloepig en omslachtig vertaalde korte vers is wereldwijd zijn bekendste:

De joden, moslims, christenen; zij dwalen:
Twee mensensoorten laten zich bepalen
De denkers, die niet malen om geloof
En de gelovigen, die *enkel* malen

Het tweede staat in een bespreking door Marcel Klein van *En de mens schiep God*, van Lucas Catherine, die al Ma'arri bij de soefi's lijkt te rekenen, die volgens hem *zindiq* of vrijdenker werden genoemd en wiens ideeën nu vergeten zouden zijn. Hij citeert (in feite twee gedichten): *De mensen willen dat een imam hen voorgaat en met zijn woord de volgzame menigte leidt. Illusie en bedrog. Alleen de vrede kan ons leiden. Ons verstand is onze gids bij dag en bij nacht... Godshuizen en tempels zijn mij vreemd. Wat voel ik me ver van de mensheid. Als God hen op de Dag des Oordeels laat verrijzen, wil ik blijven liggen.*

Het laatste gedicht is in *Uit Vrije Dwang* ook te vinden:

Zo'n godshuis of een tempel is me vreemd
Wat voel ik mij bij mensen toch ontheemd!
Wanneer ze op de Jongste Dag verrijzen
Hoop ik dat God *mij* niet mijn rust ontnemt

Alleen staat het achterin bij een aantal door mij uit het Engels vertaalde 'apocriefe' gedichten van dichters van rond de voorvorige eeuwwisseling, die zogenaamd zijn werk vertaald hebben maar daar eigen werk tussen gestopt hebben; ook dit gedicht was door Pieter Smoor niet terug te vinden in zijn werk. 'Alleen vrede kan ons leiden' zou hij ook nooit gezegd hebben. Hij was ook geen volledig atheïst, evenmin als Voltaire, zijn werk is nog steeds verkrijgbaar in het Midden-Oosten (mijn vertaling van Ameen Rihani – luid bejubeld, maar bijna de helft eigen werk – is uitgegeven in Libanon), hij is niet vergeten; en hij was geen soefi.

Soefi's werden soefi's ('woldrager') genoemd en in een van zijn gedichten zegt hij: 'Draag jij maar wol, mijn vriend; wij verstandigen dragen katoen.' Juist omdat hij populair bleef, hebben latere imams die geen raad met hem wisten, hem maar onder de soefi's gerekend zodat ze zijn teksten een 'diepere', religieuze betekenis konden geven met wat inlegkunde – en de wel heel pertinent antigodsdienstige waren dan ontstaan onder dwang van het rijm, buiten zijn schuld. Jawel.

Dat hij dit kon, kwam omdat hij onder bescherming stond van een bevriende sjeik en hij bleef dan ook mooi thuis.

Over de soefi's en het verschil tussen een 'dronken' soefi en een 'nuchtere' soefi kun je meer lezen in mijn nieuwe bundel die net verschenen is, *Een hoop genavelstaar, rijmcanon van de oosterse filosofie*. Te bestellen bij www.mijnbestseller.nl Na de lovende recensie van Floris van den Berg van *Dat peinst en piekert* maar zat er niets anders op dan die ook maar uit te brengen. Daarin valt ook meer te lezen over Ibn Rushd, of Averroës, die ook besproken wordt in de recensie van Marcel Klein:

Denken mag van God

De wereld zit verstandig in elkaar
En is dus te begrijpen met verstand
Wat anderen hierover ook beweerden

Ze steken steeds mijn boeken in de brand
Dat stelletje verstokte schriftgeleerden
Toch ben ik een gelovig islamiet

Dat zij aldus de ware leer onteerden
Zien zij in hun geloofsverblindheid niet
Ze noemen mijn gedachten een gevaar

En christenen die lezen mij dan wel
Maar ook van Dante moest ik naar de hel

Al Ma'arri: belangrijkste islamitische filosoof voor het Westen, schrijver van een commentaar op Aristoteles. God's intellect is de oorzaak van bestaande dingen en bestaande dingen zijn de oorzaak van het intellect van de mens. De geordende wereld kan met het verstand begrepen worden. Weerlegde *De inconsistentie van de filosofen* in *De inconsistentie van 'De inconsistentie'* en ondervond tegenstand van de orthodoxe ulama's (schriftgeleerden), al betoogde hij dat Mohammed de moslims aanspoorde om na te denken over het universum. Had grote invloed in het Westen op de opkomst van de Renaissance, maar minder in het Oosten, hoewel moderne islamitische denkers zijn standpunt aanhangen dat wonderen weliswaar gebeuren, maar dat een denksysteem zich moet baseren op de normale wetten die god in de wereld gebracht heeft. De mens is geneigd tot het goede en handelingen zijn het gevolg van uitwendige oorzaken (de omstandigheden) en inwendige (de dispositie) en god die omstandigheden schept die bij ons passen. Zijn roem was zo groot dat hij bij Dante in zijn *Commedia* weliswaar in de hel verbleef, als nu eenmaal van het verkeerde geloof zijnde, maar dan toch in de eerste kring waar het minder onaangenaam toeven was dan onderin waar ook christenen knarsetandend vertoefden.

Dood maken

LEON WECKE (1932 Wijchen) is polemoloog verbonden aan het Centrum voor Conflictanalyse en –Management (CICAM) van de Radboud Universiteit Nijmegen

Het bewust dood maken van medemensen door geestelijk gezonde soortgenoten is niet eenvoudig. Het vergt altijd een redenering, een legitimatie. En die is te vinden in een verwijzing naar de zeer hoge waarden die het omleggen, levend verbranden dan wel het doen exploderen van menselijke wezens rechtvaardigen. En uiteraard zijn ook de onwaarden, die door de daders aan de slachtoffers gehecht worden, ingrediënten voor legitimatie. Het gaat dan om karakteristieken als: onderontwikkeld, agressief, primitieve natuur, gevangene van religieuze en/of politieke indoctrinatie.

‘De menselijke tragedie,’ schrijft gedragswetenschapper Hans van der Dennen in Cahier 24 van het Studiecentrum voor Vredesvraagstukken, ‘is niet zozeer dat Homo Sapiens zo’n agressief dier zou zijn, maar dat hij zo’n sociaal wezen is. Het menselijk vermogen tot rationaliseren, symboliseren en abstraheren tot opofferingsbereidheid en altruïsme, tot onvoorwaardelijke loyaliteit aan de ideologie van de ingroep, tot blinde gehoorzaamheid aan autoriteit (...) maken het menselijk geweld op gigantische schaal mogelijk.’ Zijn conclusie: ‘het zijn de ‘goede bedoelingen’ van de mensheid, zijn hoge morele principia die naar armageddon leiden.’ En dat geldt niet alleen in oorlogstijd, maar ook voor de eenvoudige, toerekeningsvatbare individuele mens, die op zijn wijze door het elimineren van medemensen meent zijn of haar doel te bereiken dan wel te bevorderen. In oorlogstijd zorgen politieke, militaire en religieuze overheden, veelal ondersteund door massamedia, voor de nodige legitimiteit van het moorden. Voor de *lone wolf* gaat het overigens, net als in sommige oorlogen, veelal ook om een ideologie waarin de eigen superioriteit is vervat. Verwezen wordt naar zaken als nationaal belang, veiligheid, vrijheid, democratie, god, volk, vaderland, internationale rechtsorde, mensenrechten, (weder-) opbouw, vrede en vooruitgang. Het gaat om ‘het behoud van een multi-etnisch Syrië’, ‘Noorwegen van de islam te redden’, om ‘een vrij en democratisch Afghanistan’, om ‘*the responsibility to protect* de bedreigde burgers’ – ook als olie, gas en militair-politieke waarden in feite de essentie van een conflict uitmaken.

Het slachtoffer is volgens de dader representant van het slechte, van het domme, van niet aflatende hebzucht en agressiviteit. Niet lang geleden meende een belangrijk deel van een christelijk, zeer ontwikkeld volk dat zij *Übermenschen* waren en sommige andere volken *Untermenschen* dat wil zeggen geen mensen maar eerder ongedierte dat verdeeld diende te worden. Hoe meer de ander gedehumaniseerd kan worden, des te gemakkelijker het is die ander te elimineren. Vluchtende Irakese militairen en burgers werden – tijdens de Tweede Golfoorlog op weg van Koeweit naar Basra – vanuit de lucht grotendeels door de Amerikaanse luchtmacht vernietigd. De bombardementen gingen de boeken in onder de naam ‘kalkoenschieten’. Ik herinner mij de overbrommende eskaders geallieerde bommenwerpers, die in

Het was muziek in onze oren en
het plaatje van de in koelen
bloede vermoorde
medemensen vermocht niet
door te komen.

de Tweede Wereldoorlog op weg naar Duitse steden waren om mannen, vrouwen en kinderen levend te verbranden of uiteen te rijten. Het was muziek in onze oren en het plaatje van de in koelen bloede vermoorde medemensen vermocht niet door te komen.

Breivik is in goed gezelschap. Als het om massamoordenaars gaat staat hij echter wel helemaal achter in de rij. Er is immers een massa massamoordenaars die heel wat meer onschuldige zielen op hun geweten hebben, tot aan tientallen miljoenen toe. Na Stalin melden zich Hitler en Mao en op afstand, volgens de historicus Houwink ten Cate, lieden als Saddam Hoessein, Kim il Sung, keizer Hirohito, Leopold II, Lenin, Pol Pot, Idi Amin, Mussolini, Tito, Karadzic, Soeharto, Franco en Atatürk. Voor Nederland zouden Jan Pieterszn Coen, Van Heutz en Colijn voor een zeer bescheiden plaats kunnen opteren, waarbij we dan de politiek en publiek verantwoordelijke opdrachtgevers en wegbereiders voor de laatste koloniale onderdrukkingsoorlog, mannen als Romme en Beel, hier maar zekerheids-halve ongenoemd laten.

Met Breivik hebben we het niet over de met terugwerkende kracht aan te wijzen massamoordenaar, maar over iemand die op het moment van zijn daad als zodanig erkend wordt door zowel de autoriteiten als de publieke opinie. Hij is degene die ook het feitelijk handwerk heeft verricht en is opdrachtgever en uitvoerder tegelijk. Zulks in tegenstelling tot vele andere politiek-ideologisch gemotiveerde massamoordenaars, die het feitelijk doodmaken aan hun ondergeschikten overlieten. Breivik heeft geen miljoenen mensenlevens op zijn geweten, ‘slechts’ 77. Toch schokte het de publieke opinie, niet alleen in Noorwegen maar over de gehele wereld. Sensationeel nieuws vervult diverse functies, waaronder het voorzien in recreatieve behoeften. Moord en doodslag brengen je even uit de sleur van alledag. Dat is een functie die het nieuws van een grootschalige terroristische aanslag, een aardbeving met 8 of meer op de schaal van Richter in stedelijk gebied en het overlijden van de paus, alsmede de aanslag van Breivik, gemeen hebben.

Zevenenzeventig omgebrachte Noorse mensen was duurzaam nieuws in de Westerse wereld tot het moment van het definitieve vonnis. Toen verdween Breivik, in zijn gevangenisappartement, wellicht levenslang. Zijn bedde is verhoord om niet als gek te worden weggezet, maar als normaal geestelijk gezond mens gehandeld te hebben op het moment van zijn misdrijf. Zijn excuus aan militante nationalist in Noorwegen en Europa was eerlijk gemeend: ‘excuses dat ik niet méér mensen heb gedood’. Het hadden er minder kunnen zijn als, in Nederlandse termen vertaald, de politie niet eerst naar Schiermonnikoog in plaats van naar Rottum koers had gezet. Als men geen halfdefecte opblaasboot maar meteen een helikopter had benut en men de richtlijnen voor veiligheid van de Nationaal Coördinator voor Veiligheid en Terreurbestrijding, zoals afgesproken, had nagevolgd. Misschien is het een verkeerde uitdrukking in dezen: hopelijk een volgende keer beter!

Religie doodt intelligentie

ENNO NUY (1950, Aerd) is ondernemer; oud-hoofdredacteur van Maandblad De Vrijdenker

Van der Staaij, u weet wel, die politicus van die partij die niet veel opheeft met vrouwen – een splinterpartij met onevenredig veel politieke macht – Van der Staaij dus, weet het zeker: uit verkrachtingen worden maar heel weinig kinderen geboren. Waar hij deze kennis vandaan haalt, weten wij niet en zelf geeft hij alleen maar vage antwoorden op vragen naar zijn bronnen. Hij is het kennelijk eens met Akin uit de VS die al eerder dit soort onzin uitkraamde.

Waarom van der Staaij nu ook zo'n onzin debiteert? Hem werd een vraag over dit onderwerp gesteld door Frits Wester. Zo simpel was het. Dat de SGP tegen abortus is, dat weten we. Dat ze ook tegen abortus zijn voor vrouwen die verkracht zijn, dat weten we ook. Maar waarom het in Godsnaam nodig is te suggereren dat verkrachte vrouwen nauwelijks zwanger raken blijft een groot mysterie. Zelf zegt van der Staaij hierover en hij wijst dan priemend met zijn vinger naar zijn opponent: "Maar we moeten ook niet doen alsof het merendeel van de vrouwen die abortus laten plegen verkracht zijn". Mijn wedervraag is dan: wie doet dat dan? Ik heb dat argument nog nooit gehoord!

Kees van der Staaij

Net als de Pro Life beweging in Engeland zegt compassie te hebben met mensen als Nicklinson (die gelukkig inmiddels overleden is), verklaart van der Staaij compassie te hebben met verkrachte vrouwen. Dat is het maximale dat je van deze schijnheiligen mag verwachten: compassie. En voor de rest moet je het er maar mee doen, het is zoals het is. Ik heb al eerder gesteld dat deze zogenaamd principiële lieden zo principieel niet zijn. Dat ze het abortusverbod willen laten gelden voor hun eigen vrouwen die ook al niet de politiek in mogen is tot daar aan toe. Maar dat ze hun principes aan alle vrouwen zouden willen opleggen, ook wanneer die vrouwen de principes van van der Staaij helemaal niet willen aanhangen, dat is toch echt onaanvaardbaar.

Schepping

FRANS BIJLSMA (1938) is rustend medisch specialist en oud-redacteur van De Vrijdenker

Eenhoorn en Griffioen ontmoetten elkaar, op het afgesproken uur, zoals op iedere oneven dag. “Wat zullen we vandaag eens gaan doen?” zei de een tegen de ander. “Zullen we de Harpijen weer gaan pesten?” was het antwoord. “Die rotvogels verdienen om de zoveel tijd een lesje.”

“Goed,” zei Eenhoorn. Ze gingen op pad.

Na een poosje ontmoetten ze een wat iel mannetje, een beetje doorzichtig.

“Hallo God,” zeiden ze. “Hoe gaat het ermee?”

“Alles kits achter de rits,” zei het mannetje.

“Zeg,” zei Eenhoorn. “Ik heb gehoord dat jij almachtig bent. En daarom dit – het is al een oud verhaal.”

Hij wachtte even. Ze waren in een plagerige stemming.

“Kom maar op,” zei God.

Eenhoorn hernam, terwijl Griffioen begon te grinniken: “Kun jij een steen maken die zo zwaar is dat je hem zelf niet kunt optillen?”

“Zeker,” zei God, “wacht maar even.” En hij gaf met z’n handen de contouren van een heel grote steen aan, liet een wind en waarachtig, daar lag een enorme bruine steen, zo iets als de Amersfoortse kei.

“En nu de proef op de som,” zei Griffioen.

“Oké,” zei God. Hij bukte zich, legde zijn handen bij de onderste rand van de steen en begon te tillen. “Aiaiai,” steunde hij. “Aargh. Wel verdorie – ja, ik ga mijzelf toch niet vervloeken – ik krijg hem niet van de grond.” Hij ging weer rechtop staan, pufte wat na en zei: “Inderdaad. Die steen is te zwaar voor mij.”

“Zo, dus je bent niet almachtig,” zei Eenhoorn.

“Nee, dat ben ik dus wel,” antwoordde God. “Dat ik die steen geschapen heb die ik niet op kan tillen is precies volgens de definitie.”

“’t Is nietes,” zei Griffioen. “Want een almachtige kan ook zo’n steen wel optillen.”

Nu werd God boos. “Loop door, jongens, jullie kletsen maar wat.”

Eenhoorn en Griffioen keken elkaar aan, ze zagen dat er met hun gesprekspartner niets meer te beginnen viel. “Hij kan niet tegen zijn verlies,” zei Eenhoorn tegen de ander. “Kom maar mee, Griffioen.”

Ze liepen verder. “Wat een lul eigenlijk,” zei Griffioen. “Maar wacht eens. Heeft hij niet een beetje gelijk?”

“Ik kom er, eerlijk gezegd, niet helemaal uit,” zei Eenhoorn. “Zullen we het eens aan Sfinx en Centaur gaan vragen?”

“Goed,” zei Griffioen, “prima. Maar eerst gaan we de Harpijen pesten.”

Toen ze dat gedaan hadden gingen ze naar Sfinx. Die lag op haar gewone plek.

Ze legden het geval aan haar uit en vroegen daarna wie er gelijk had.

Het antwoord van de Sfinx luidde: “Mist is in hun ogen, en zij zien niet. Mest is in hun oren, en zij horen niet.”

Eenhoorn en Griffioen wisten niet wat ze daarmee aan moesten en vroegen om verduidelijking.

Sfinx dacht even na en zei toen: “In de rivier stroomt het water altijd één kant op.”

Verbijsterd stapten ze maar op. Daar kwamen ze ook niet verder mee. “Wat hebben we daar nu aan?” vroeg Griffioen aan Eenhoorn.

“Ach nee, niets eigenlijk,” zei deze. “Maar dat weet je als je iets aan Sfinx gaat vragen.”

Nu was er helemaal reden om Centaur nog te raadplegen. Hij was er niet, maar toen ze even gewacht hadden kwam hij aangedraafd.

Eenhoorn legde hem het geval voor. Paarden onder elkaar, nietwaar, althans gedeeltelijk.

“Tja,” zei Centaur, “die God had gelijk.”

“Maar ons standpunt dan,” zei Griffioen. “Dan ben je toch niet almachtig?”

“Jij hebt ook gelijk,” was Centaurs antwoord.

“Hé,” zei Eenhoorn, “hoe kan dat nou?”

“Ja jongens,” zei Centaur, “denk daar maar eens over na.” Hij sloeg zich met zijn mensenarmen op de borst en galoppeerde weg.

De twee waren niet tevreden. “Weet je wat?” zei Griffioen. “Laten we eens teruggaan naar die steen.”

Daar aangekomen bekeken ze hem nog eens goed. Griffioen wilde nagaan of het rotsblok echt wel zo zwaar was. Hij zette zijn snavel ertegen en zijn klauwen eronder, maar de steen was onwrikbaar. “Wil jij het eens proberen?” vroeg hij.

“Nee, dank je,” zei Eenhoorn. “Ik loop niet graag de kans dat mijn hoorn afbreekt. Het duurt heel lang voor er een nieuwe is aangegroeid. En ik geloof je zo wel, en ook dat God het niet voor elkaar kreeg.”

“Maar hoe moet het nu?” vroeg Griffioen zich af, namens beiden. Ze keken elkaar aan. “Wie heeft er nu gelijk?”

“Tja,” zei Eenhoorn. “Veel vragen, geen antwoorden. Zou het zin hebben nog iemand anders te raadplegen? Chimaera? De Gorgonen?”

“Ach nee,” zei Griffioen. “Laat maar. Dat verandert toch niets.”

Ze gingen op pad, maakten plannen voor een volgende keer die hun wat meer vrolijkheid kon brengen en gingen daarna ieder huns weegs.

En tot vandaag is het raadsel niet opgelost.

Een seculiere geschiedenis van de religiante terreur

FRANS VAN DONGEN voorheen bestuurslid van De Vrije Gedachte, oprichter van de Atheïstisch-Seculiere Partij (ASP)

Voorwoord

In deze serie zullen we, voorafgegaan door een classificatie van het geweld en een korte bespreking van het mythisch religiante geweld, een historische indeling geven waarin de terreur van katholieken, protestanten, fascisten, hindoes, boeddhisten, joden, socialisten, moslims, de revue passeert.

Over de term “religiant” versus “religieus” het volgende:

Als iemand van zichzelf verkaart, dat hij op zondag niet naar de winkel wil (of geen varkensvlees wil eten), dan is dat religieus en moet hij dat zelf weten.

Als iemand stelt, dat een ander (die niet in dat geloof participeert) ook niet op zondag mag winkelen, dan is dat religiant.

Als iemand veel wil bidden dan is dat religieus.

Als je je kinderen besnijdt, dan is dat religiant.

Als je een hoofddoekje wil dragen, vanwege je geloof, dan is het religieus.

Als vrouwen gedwongen worden, om datzelfde hoofddoekje te dragen, dan is het weer religiant.

Religiant is dus heel wat anders dan religieus. Dat maakt de term functioneel.

Ook bij de vraag waarom fascisten en socialisten onder “religiant” vallen, wordt uitgebreid stilgestaan.

Deze keer bespreken we de mythisch religiante terreur.

Inleiding

Het terugtreden van religie en tegelijkertijd de steeds verdergaande secularisatie door de eeuwen heen, zijn niet zonder slag of stoot gegaan. Niet alleen naar het atheïsme vertoont religie een allesomvattende en niet aflatende

wreedheid, maar er is minstens zoveel ‘inter-religiant geweld’.

De Nederlandse taal kent het woord ‘slachtoffer’. Dit duidt erop dat we op onbewust niveau in onze taal al een associatie leggen

tussen geweld en religie.

Het geweld varieert enerzijds sterk naar plaats, anderzijds sterk naar tijd. Grosso modo zal blijken, dat tot aan het eind van de Middeleeuwen het meeste geweld uitging van het christendom, daarna van de christelijke nationale staten, vervolgens van atheïsten als fascist en communisten, terwijl er in onze tijd meer geweld is van fundamentalistische moslims. Boeddhisten en hindoes hebben echter ook het nodige bijgedragen.

Vormen van geweld

Een van de oudste vormen van geweld is zelfagressie. Bij de Maya's moesten kinderen van de eigen stam geofferd worden en ook het bijbelverhaal waarin verteld wordt dat Abraham zijn eigen zoon aan god moest offeren is een voorbeeld van zelfagressie. Moderne vormen hiervan zijn zelfverminking en besnijdenis.

Een tweede subtiele vorm van agressie is het feit dat de kerk door de eeuwen heen de wetenschap heeft gefrustreerd. Tot op de dag van vandaag.

Variërende van Galileï tot het tegenhouden van embryo-onderzoek (Onfray*, Harris*). Luther vond het bijvoorbeeld nodig om op te merken: *"Het verstand is de hoer van de duivel, die niets anders kan dan de woorden en daden van god belasteren en schade berokkenen."*

Een derde vorm, ook vrij subtiel, is het volproppen van bijvoorbeeld de schilderkunst met god, Jezus en andere (half)goden. Pas in de 17de eeuw 'mochten' mensen er menselijk uitzien met emotie in hun ogen. Voor die tijd keek iedereen in stomme verwondering op naar de god of zijn zoon met een uitdrukkeloosheid die een goed beeld geeft van een diep in religie gedompelde maatschappij (Huizinga).

Minder subtiel is natuurlijk het vernietigen van kunst die niet met de religie zou stroken. Variërend van het stukslaan van beelden en verbranden van schilderijen, via het slopen van prachtige bouwwerken tot aan het opblazen van de grote Boeddhabeelden door islamitische fundamentalisten.

De vierde, nog steeds vrij subtiele vorm van agressie, is ervan uitgaan dat je je geloof zoveel mogelijk aan anderen moet opdringen en je je in geen enkel opzicht hoeft open te stellen voor de al of niet religieuze overtuiging van een ander. Eigenlijk is iedere vorm van

missie of zending een vorm van onbeschoftheid. Een goede term in dit verband zou zijn: 'religante incontinentie'. Religiant onderwijs, zoals we dat in Nederland kennen, en de zondagssluiting zijn daar ook voorbeelden van. Wat je zou kunnen noemen, 'het kapen van de moraal', is een vijfde en ook nog steeds vrij subtiele vorm van brutaliteit. Vaak gaan religianten ervan uit dat je alleen maar een moraal kunt baseren op (hun) geloof. Terwijl je een moraal ook heel goed kunt baseren op seculier atheïstische opvattingen, zoals verwoord door denkers uit de Oudheid, de 17de eeuw en de Verlichting. Religianten gaan er nogal eens met de moraal vandoor. En dat is jammer, omdat we in onze pluriforme maatschappij behoefte hebben aan een moraal waar we het allemaal over eens zijn. Dat zou dan een seculiere moraal moeten zijn (Cliteur*). Onderdeel van dit 'kapen van de moraal' is het verschijnsel dat je in de officiële media prima met je religieuze verhaal terecht kunt, terwijl de atheïsten op het internet zijn aangewezen. Op de Nederlandse publieke omroep hebben alle diverse soorten religieuzen

hun eigen zendtijd en zelfs hun eigen omroepverenigingen. De atheïsten, de vrijdenkers bijvoorbeeld, hebben een kwartier per kwartaal!

Een zesde vorm (subtiel of juist niet?) zou je kunnen noemen: de waarheid geweld aandoen. Onder anderen Spinoza* heeft genoegzaam duidelijk gemaakt dat religie niet te verenigen is met de rede. En dat we die rede juist zo hard nodig hebben. Religie hebben we al meer dan genoeg. Maar ook een vorm van de waarheid geweld aandoen, is de ogen sluiten voor alle ellende die godsdienst de mensheid door de eeuwen heen heeft aangedaan. De (protestantse) kerk keek de andere kant op toen de slaven werden verscheept, de katholieke kerk zweeg terwijl de joden werden vergast en in de islamitische wereld bleef het opvallend stil toen de islamitische moordmachines zich in de Twin Towers boorden. Ontkennen, bagatelliseren en negeren: de heilige drie-eenheid van iedere godsdienst. De drie wereldreligies zijn er groot mee geworden. Erasmus* zei van de stichters van de christelijke godsdienst, dat ze in hoge mate de 'naïviteit aanhingen' en 'felle tegenstanders van geleerdheid' waren.

De zevende vorm van, niet meer zo subtiel, geweld is de agressie tegenover seksualiteit: het onderdrukken van seksuele gevoelens en

Ontkennen, bagatelliseren en negeren: de heilige drie-eenheid van iedere godsdienst.

atheïsten op het internet zijn aangewezen. Op de Nederlandse publieke omroep hebben alle diverse soorten religieuzen

mensen zelfs schuldgevoel aanpraten. Nietzsche* noemde dit een van de 'grootste rotstreken' van het christendom. De neurotiserende werking van religie op seksualiteit is afdoende beschreven door Freud*.

Het verwijderen van (delen van) geslachtsdelen is een vorm van geweld die niet subtiel maar misdadig is, namelijk zware mishandeling. Uit naam van god wordt een gedeelte van de penis of de clitoris verwijderd. Waarom wordt zoiets niet verboden? Omdat het al verboden is. Natuurlijk mag je geen stuk van je kind afsnijden, maar omdat het om godsdienst gaat, doen we een oogje dicht (Cliteur*, Harris*).

De algemene vorm van deze zevende vorm is verzet tegen genot en zelfs lekker eten, bijvoorbeeld het verbieden van bier of varkensvlees (Epicurus*, Condell*, Onfray*). Ook is er agressie tegen gezondheid; bijvoorbeeld het tegengaan of zoveel mogelijk inperken van intenten, condoomgebruik, abortus en euthanasie. De achtste vorm is de banale vorm van lichamelijk geweld en kent nog de meeste voorbeelden: niet alleen tegen dieren: martelen onder het motto van 'ritueel slachten'. Maar vooral tegen mensen: zweep- en stokslagen in combinatie met opsluiting, villen, amputeren, het uitsteken van de ogen, mensenoffers van eerstgeborenen of kinderen bij de Maya's, van torens afgooien, stenigen, radbraken, vieren delen, met speren doodgooien, levend koken, levend verbranden, doodschieten, ophangen en vaak eerst ook nog langdurig martelen. Een bisschop in de Middeleeuwen vaardigde uit dat het vuur waarmee ketters levend werden verbrand, voortaan een klein vuur moest zijn, omdat het anders te snel ging. En wat dacht u van een god die zijn zoon offert omdat de mensheid hem niet bevalt?

Zelfmoordacties vallen tegelijkertijd onder zelfagressie, de eerste vorm, en onder de laatste vorm. Godsdienstoorlogen, de meest voorkomende '*Casus Belli*' tot nu toe, vallen onder meerdere van genoemde vormen. Moeilijk in te delen is de gewoonte bij katholieken om pas een stervende te willen troosten, als die eerst wat zonden biecht. Is dit onbeschofte lompheid, subtiel agressie of botte agressie?

Het oude testament

In *Genesis 4* staat, dat Kaïn en Abel beiden een offer brachten aan god. Abel gaf vet van een

lam en Kaïn gaf vruchten. Het vet van Abel werd door Onze-Lieve-Heer dankbaar aanvaard, maar de vruchten van Kaïn wees hij af. Waarom, vertelt het verhaal niet. Maar Kaïn werd zo boos – niet op god, maar op Abel – dat hij zijn broer doodde. De allereerste moord werd dus gepleegd door ruzie om een religieus offer! De zondvloed kwam erop neer dat god zo teleurgesteld was in zijn schepping dat hij besloot iedereen te verdrinken behalve Noach. De mensheid bleek echter taai en kwam er weer bovenop. Na enige tijd was het weer mis en deze keer werd iedereen in Sodom en Gomorra om zeep geholpen, behalve Lot.

In *Deuteronomium* geeft de Heer opdracht de Amorieten, de Basanieten en de Ammonieten van hun land en goed te verdrijven, meisjes die nog geen gemeenschap hadden gehad voor eigen genot te behouden en de rest, mannen, vrouwen en jongens, te doden.

Uiteindelijk kwam men in Egypte terecht, maar daar wilde god's eigen volk toch ook weer weg. De farao stond dit niet toe en god besloot daarom niet minder dan tien plagen op (het niet-joodse deel van) de Egyptische bevolking te doen neerkomen: variërend van water dat in bloed veranderde en een kikkerplaag naar allerlei ziektes en ten slotte de dood van alle eerstgeborenen.

Het is goed om op te merken dat deze verhalen gezien moeten worden als de mythologie van het joodse volk. Redelijk vergelijkbaar met de mythologie van de Grieken. Hoewel de joodse god barser en onvriendelijker overkomt. De Griekse goden waren in alles wat menselijker; vooral in hun zwakheden. De uittocht van het joodse volk uit Egypte is waarschijnlijk mythisch en niet historisch. In de Egyptische historische annalen is nergens sprake van een dergelijk incident, terwijl de Oude Egyptenaren erom bekend staan dat ze alle belangrijke gebeurtenissen nauwkeurig bijhielden. Eenmaal 'out of Egypt' worden de Hieviëten, de Kanaänieten en de Hettieten uitgeroeid op last van, alweer, de Heer. Door de hele bijbel heen is er sprake van bloedvergieten afgewisseld met zo nu en dan een wonder.

Nietzsche* vond het oude testament prachtig; het nieuwe testament vond hij afschuwelijk. Wat overigens aan de bijbel opvalt, is dat het niet één boek is; het zijn twee boeken.

Wordt vervolgd

(* zie voor een korte samenvatting van genoemde denkers: **Atheistisch Canon** op site Atheistische Beweging)

Twee maten

LEON WECKE (1932 Wijchen) is polemoloog verbonden aan het Centrum voor Conflictanalyse en –Management (CICAM) van de Radboud Universiteit Nijmegen

Onze minster van Buitenlandse zaken, Uri Rosenthal, heeft laten weten dat de regering geen boodschap heeft aan een nieuw onderzoek naar het militaire optreden van Nederland in Indonesië tussen 1945 en 1949. Politiek Den Haag is opnieuw niet geïnteresseerd in de feiten die, bij een volwassen verwerkingsproces van wat toen gebeurd is, moeten worden vastgesteld.

Het onderzoek naar ons oorlogsverleden in Indonesië beperkt zich in feite tot – veel te late – verkenningen van de rol die de Nederlandse militairen daar gespeeld hebben. De Excessen-nota werd in vier maanden geschreven door Cees Fasseur en een achttal niet geïnteresseerde, kennelijk op hun Indische achtergrond geselecteerde, ambtenaren. Fasseur was de enige historicus in het gezelschap. Nadien heeft het parlement in feite de nota voor kennisgeving aangenomen en werd een o.m. door de oude Drees gewenste parlementaire enquête afgewezen. Voorafgaand aan die nota had onder meer Van Enthoven in zijn onderzoeksverslag over de misdaden van kapitein Westerling bericht en had de veteraan Hueting zijn persoonlijke ervaringen met oorlogsmisdaden aan het volk via ‘Achter het Nieuws’ wereldkundig gemaakt. De onderzoekers Van Rij en Stam hadden in hun verslag over Zuid-Celebes, dat ook voor kennisgeving werd aangenomen, aangegeven dat bij een eventuele gerechtelijke vervolging de gehele achtergrond ter sprake diende te komen. Hun opvatting was dat politici op het gedrag van Westerling en zijn mannen moesten worden aangesproken.

De politici wensten in het verleden wel iets te doen aan een onderzoek naar het gedrag van de militairen, maar niet naar dat van henzelf en van hun voorgangers. En de militairen waren in belangrijke mate ook nog dienstplichtigen, die slechts tegen de prijs van drie jaar gevangenis konden weigeren om aan de laatste Nederlandse koloniale onderdrukkingsoorlog mee te doen. Als het gaat om oorlogsmisdaden, dan zijn hier niet alleen de daders schuldig, maar vooral zij die de daders in een situatie brachten waarin die misdaden gepleegd werden. De primaire verantwoordelijkheid lag bij de politieke en militaire top. Met de ogen van nu zullen we het wel (deels) eens zijn over

Beel zou ook een kandidaat voor een tribunaal zijn geweest evenals Romme en al die anderen

oorlogsmisdadigers als Jan Pieterszoon Coen, Van Heutsz en Colijn, maar over de medeplichtigen aan de oorlogsmisdaden tijdens de zo lief genoemde ‘politieele acties’ wordt gezwegen. Beel zou ook een kandidaat voor een tribunaal zijn geweest evenals Romme en al die anderen die, gesteund door de rechtse pers, het volk een oor aannaaiden. ‘Indië verloren, rampspoed geboren’. De meeste Nederlanders, druk met de wederopbouw, de Koude Oorlog en de berechting van eigen oorlogsmisdadigers, geloofden in de oorlogsmythe en legitimeerden daarmee de dood van zesduizend

Nederlandse soldaten, vijftiendertighonderd Nederlandse en Indisch-Nederlandse burgerdoden alsmede die van honderdduizend Indonesiërs. De boosheid van de veteranen

zou niet de critici van de oorlog moeten gelden maar de politieke en legertop, die hen tot de oorlog verplicht hebben. De Jong merkt in zijn, overigens wegens kritiek aangepaste, laatste hoofdstuk van de Geschiedenis van het Koninkrijk der Nederlanden op: ‘Van haar (de Nederlandse regering) ging de opdracht uit om de Republiek Indonesië te dwingen, dat wil in Nederlands perspectief zeggen een gewapende opstand neer te slaan, en zij wist na enige tijd dat dit bedwingen gepaard ging met excessen en zij heeft, toen zij dat wist, onvoldoende ingegrepen’. Men kan zeggen ‘met de ogen van nu’ heeft men makkelijk praten. Maar ook met de ogen van toen was voor de hele wereld, behalve voor Nederland, duidelijk dat de wereld veranderd was en dat de dekolonisatie onvermijdelijk haar beslag kreeg. De tijdgeest had men niet verstaan en ook niet willen verstaan. Onwetendheid was hier geen excuus, ook toen niet.

Een aanleiding tot de eerste politieele actie waren de moordpartijen in Indonesië tijdens de Bersiap-periode maar de doelstelling was zo

snel mogelijk en zoveel mogelijk nog het oude gezag te herstellen. Indonesië moest deel van het Koninkrijk blijven. Het ging bij de legitiematie van de oorlog om met name 'wederopbouw' en om een leger dat, zoals de titel van een van de Nederlandse propaganda-filmpjes toen luidde, bestond uit 'brengers van recht en veiligheid'.

Alle daders en primaire medeverantwoordelijken en daarmee medeplegers van oorlogsmisdaden zijn inmiddels overleden. Nederland had al meteen middels een amnestieregeling met Indonesië afgesproken dat alleen misdaden

vervolgd werden die niet in verband stonden met politieke nood-zakelijkheid. Daarom nu zand er erover? De misdaden aan beide zijden maar tegen elkaar wegstrepen? De feitelijke doelstelling, bestaande uit economische belangen en onbezonnen machtspolitiek van een zich overschattende dwerg, maar vergeten? De gehoorzamende soldaat in bepaalde gevallen schuldig stellen en een politiek die altijd vrijuit gaat? Meten met twee maten? Het is een praktijk die een volwassen democratie onwaardig is.

(Checkpoint, 6 okt. 2012)

Anti-islamfilmpje

JAAP VAN DEN BORN (Nijmegen, 1951) beidt zijn tijd.

Daar is Mohammed al!
Ja, die is snel, jongen!
Ondanks de camera's
Scheurt hij door rood

Dankzij zijn handige
Onportretteerbaarheid
Staat hij ook nooit
Aan bekeuringen bloot

Zien wij Mohammed hier?
Nee hoor, die zien wij niet
Wij zien hier enkel maar
Aisha, zijn bruid

En wat zij doet met die
Pederastieprofeet
Ja, hoor eens even:
Dát beeld ik niet uit

Een alternatief voor besnijdenis

PAUL HOPSTER (1940), gepensioneerd psycholoog, bestuurslid van DVG van 1974 tot 1989 en redacteur van "De Vrije Gedachte", later geheten "De Vrijdenker" sedert 1999

Waarom worden bij de Joden jongensbaby's acht dagen na de geboorte besneden en bij de Islamieten jongens ergens vóór hun achtste jaar? Besneden, dat wil zeggen: ontdaan van de voorhuid van hun penis zonder medische indicatie.

Besnijden is geen medische handeling hoewel in Nederland meestal artsen zich hieraan bezondigen. Omdat het geld oplevert? (in ziekenhuizen € 1300, in speciale klinieken € 250 – € 350) of om gepruts door niet-medici te voorkomen? Besnijdenis betreft in verreweg de meeste gevallen een medisch niet geïndiceerde handeling, sterker nog: een medisch gecontra-indiceerde handeling. Immers er treden bij besnijdenis regelmatig ernstige, schadelijke complicaties op, ook op latere leeftijd.

Waarom dan toch besnijden? Blijkbaar omdat besnijden niet wordt opgevat als medische, maar als religieuze handeling.

Besnijdenis, het afsnijden van de voorhuid van de penis geldt binnen het jodendom en binnen de islam als bewijs van joodse of islamitische initiatie; als bewijs van toegetreden zijn tot de joodse of islamitische godsdienst. Naar joodse en islamitische overtuiging gaat er een heilzame werking van uit. De besneden penis wordt beschouwd als herkenningsteken en onuitwisbaar bewijs van behoren tot de joodse of islamitische godsdienst.

De afgesneden voorhuid wordt beschouwd als een offer. Een zoenoffer om te vragen naar gods zegen. Dit offer komt in de plaats van (doden van) een offerdier of een mensoffer.

Ook christenen kennen een initiatieritueel: de doop, of het doopsel. De doop is binnen het christendom het sacrament van de christelijke initiatie. De Rooms Katholieke, Oosters Orthodoxe en de meeste Protestantse kerken uit de tijd van de reformatie kennen het kinderdoopsel of de kinderdoop waarbij het kind zo vroeg mogelijk na de geboorte gedoopt wordt met ritueel gezegend wijwater. Hierbij speelt op de achtergrond de gedachte mee dat

de doop in de plaats van de besnijdenis is gekomen. Naar christelijke overtuiging gaat er een heilzame werking uit van het doopsel.

Bestaat er een alternatief voor besnijden? Voor Joden en Islamieten gaat de kinderdoop niet ver genoeg als initiatierite. Er moet een offer worden gebracht. De christelijke doop kent geen offer, hooguit een financiële bijdrage. De kosten van het toedienen van het sacrament van het doopsel komt op € 110. Dat is gelijk aan de jaarlijkse minimum parochiebijdrage. Maar die € 110 is nauwelijks te beschouwen als een offer. Voor een echt offer moet er een

Voor een echt offer moet er een stukje van het lichaam van de jongen worden gedoneerd aan god.

stukje van het lichaam van de jongen (of de jongensbaby) worden gedoneerd aan god. Daarbij hoeft er geen bloed te vloeien, sterker: daarbij dient de integriteit van het lichaam

van de jongen te worden gerespecteerd. Bestaat er dan geen veilig alternatief voor het offeren van de voorhuid?

Weldegelijk. Er bestaat een serieus offer zonder snijden:

Een geestelijke komt plechtig binnenschrijven in de synagoge of moskee. Hij maakt een rijk versierd tasje open en haalt daaruit een fijn schaaftje. Dan pakt hij de rechterhand van de jongen, of de jongens baby, die prachtig in het wit gekleed is. Vervolgens pakt hij de duim of de wijsvinger en knipt daarvan een stukje van de nagel af. Dat stukje nagel wordt opgeborgen in het tasje. De ouders worden gefeliciteerd. Hun kind heeft iets van zijn lichaam geofferd aan god of aan de geestelijke zonder dat er een druppel bloed is gevloeid. Iedereen is blij en gelukkig. De ouders waren betrokken bij een initiatierite van hun zoontje zonder aantasting van de integriteit van het lichaam van de jongen.

Jongensbesnijdenis revisited

ENNO NUY (1950, Aerdt) is hoofdredacteur geweest van Maandblad De Vrijdenker

De discussie over jongensbesnijdenis duurt maar voort. Op zich is dat een goede zaak.

In de NRC van zaterdag 15 september 2012 reageert Abram de Swaan op een artikel van Herman Vuijsje. Hij geeft aan dat jongensbesnijdenis niet moet worden vergeleken met meisjesbesnijdenis. Die laatste term is een enorm eufemisme omdat er de facto sprake is van genitale verminking bij meisjes. Ik wil hem in deze redenering wel volgen. Beide fenomenen zijn van een ongelijke orde van grootte. Het belangrijkste argument dat Abram de Swaan aanvoert pro jongensbesnijdenis is dat er geen klachten zijn van besneden jongens, dus waar zeurt men eigenlijk over? Ook dat lijkt wel een redelijk argument. Laten we wel zijn, die besnijdenis levert zelfs nog enige gezondheidswinst op.

Maar toch is deze redenering niet vol te houden. Eerder in zijn repliek geeft de Swaan precies aan waar de crux van deze discussie zit, als hij schrijft: "Er is dus een tegenstelling tussen de onaantastbaarheid van het onnozele kinderlijk en de eerbiediging van het ouderlijk gewetensbesluit. Een verbod op de rituele besnijdenis zou het ene principe geheel negeren ter wille van het andere." Dit is precies waar het om gaat. Toch zegt de Swaan dat dit een onevenwichtige beslissing zou zijn, ook nog eens onvoldoende gefundeerd. Zonder nadere adstructie kiest hij voor het gewetensbesluit van de ouders. Die zullen er immers goed over nagedacht hebben, aldus de Swaan. Dat vind ik toch maar een zwakke verdediging, die op principiële gronden niet vol te houden is. Het belangrijkste argument is dat het aanhangen van een religie een strikt persoon-

lijke aangelegenheid is, een wils-uitdrukking die tot stand zou moeten komen op basis van een individueel proces, zonder enige groepsdwang. Van die groepsdwang is hier natuurlijk heel nadrukkelijk sprake. Verstandige ouders zadelen hun kinderen hier niet mee op en erkennen dat hun kinderen het recht hebben om zelf hun keuzes te maken.

Het meest gehoorde argument is dan dat ouders hun kinderen heel veel voorschrijven zonder dat wij daar problemen van maken: met mes en vork eten, naar school gaan, luisteren naar je ouders enzovoort. Strikt logisch geredeneerd is dat juist. Door kinderen een aantal stel- en leefregels mee te geven, maak je ze weerbaar en leer je hen zich te handhaven in de hen omringende wereld waar dezelfde leefregels goed ingebed zijn in het dagelijkse bestaan. Maar met een besnijdenis, hoe miniem ook, ga je een essentiële stap verder. Je geeft je kind een fysiek teken mee dat nooit meer ongedaan kan worden gemaakt. Ikzelf heb mij bij de burgerlijke stand laten uitschrijven als katholiek en sindsdien leef ik als een seculier mens, ook in de documenten en papieren van mijn overheid. Maar met een besnijdenis blijft mijn lichaam, ongeacht het resultaat van mijn individuele denken, zeggen dat ik jood of moslim ben. Dat zouden ouders hun kinderen niet aan moeten willen doen. Het is op basis van deze redenering dat ik meen dat de onaantastbaarheid van het onnozele kinderlijk voorrang heeft boven het gewetensbesluit van de ouders.

Wat anders

Het was liefde dat zij bleefde, maar slechts seks dat hem geriefde.
Gelukkig was zij republikein en kon zonder liefde niet zwanger zijn.
Ook door verkrachting, nooit in verwachting, geen verlossings- of abortuspijn.
Sander Brouwer

Vrijdenkersdag over Jongensbesnijdenis geslaagd: Voorzitter Humanistisch Verbond roept op tot verbod

Zaterdag 22 september hield De Vrije Gedachte haar jaarlijkse ledenmiddag in Utrecht over het onderwerp jongensbesnijdenis. Voorzitter Anton van Hooff legde in zijn inleiding uit dat jongensbesnijdenis door een uitspraak van een Duitse rechter weer extra actueel was geworden en liet daarna vier sprekers aan het woord die elk vanuit hun eigen betrokkenheid het onderwerp vormgaven. Aan het eind van de bijeenkomst pleitte Rein Zunderdorp, voorzitter van het Humanistisch Verbond, op persoonlijke titel voor een verbod en vroeg Wim Aalten om een briefactie vanuit DVG richting de politieke partijen.

De eerste spreker was **Dr. Gert van Dijk**, nu als ethicus in dienst van de Koninklijke Nederlandse Maatschappij ter bevordering van de Geneeskunde (KNMG). Hij had een groot aandeel in het KNMG-rapport uit 2010 waarin het artsenvak wordt ontraden om medisch niet noodzakelijke besnijdenissen uit te voeren. De KNMG beroept zich vooral op argumenten die ontleend zijn aan de medische ethiek zoals het niet schaden van de patient, dat de toestemming van de patient vereist is en dat bij wils- onbekwamen alleen ingegrepen mag worden bij ziekte.

Van Dijk ging ook uitgebreid in op de nadelen die aan de ingreep verbonden zijn: in 2-5% van de gevallen zijn er directe complicaties, op latere leeftijd ligt dat percentage nog veel hoger voor onprettige gevolgen.

Said El Haja, columnschrijver van De Volkskrant, had de aandacht getrokken met een column "Waarom ik mijn zoon niet laat besnijden" en ging vooral in op de gebeurtenissen nadat zijn column verschenen was. Zo vertelde hij van de stille discussie die over dit soort onderwerpen – voor moslims is het een op religieuze gronden gebaseerde ingreep, net als voor joden – plaatsvindt in de Marokkaanse gemeenschap waar hij zelf uit kwam en over de veel openlijker discussie in de Turkse gemeenschap. Volgens Said El Haja staat het echt niet in de koran dat besnijdenis verplicht is.

Michael Schaap, programmamaker van de VPRO, maakte in 2004 de documentaire "Mamma, waarom ben ik besneden?". Die film leidde ertoe dat de niet medisch geïndiceerde besnijdenis vlak na de geboorte uit het ziekenfondspakket werd gehaald (tegenwoordig is het vaak wel weer opgenomen in aanvullende pakketten). Hij gaf een overzicht van de heftige reacties die de vertoning van zijn film uitlokte, waarbij de politiek zich verder muisstil hield en het niet op de agenda van de Tweede Kamer kwam.

Mr. Ron Ritzen, docent aan de Juridische Hogeschool, ging in op de vraag of het recht een middel zou kunnen zijn om besnijdenis aan te pakken. Uitgangspunt was de uitspraak van het Keulse Landgericht waarbij besnijdenis verboden werd met als argument dat de lichamelijke integriteit van een onmondige zwaarder weegt dan het ouderlijk recht om een godsdienstige opvoeding te geven. Het grondrecht van de lichamelijke integriteit wint het hierbij van het grondrecht van de godsdienstvrijheid vanwege de onmondigheid.

Als privaatrechtelijke stap zag hij het laten tekenen door de ouders van een verklaring waarbij zij verantwoordelijkheid nemen voor de gevolgen van de ingreep. In het algemeen was hij meer voorstander van het op gang brengen van bewustwording en discussie dan van juridische stappen.

Van het bestuur

Het bestuur heeft in zijn laatste vergadering teruggekeken op de atheïsmedag en vooruitgekeken naar de Vrijdenkersdag en de Anton Constandselezing. Van de vrijdenkersdag vindt u in dit nummer een verslag. Het was een geanimeerde ledenbijeenkomst over een belangrijk en actueel onderwerp dat van veel kanten werd belicht. Van de AC-lezing is de organisatie rond. Ook kunnen we mededelen dat de laatste zaken die voortkwamen uit de ledenvergadering inmiddels zijn afgewerkt. Daarnaast is de nodige tijd besteed, vooral door de voorzitter, aan het tot stand brengen van een Leo Polak leerstoel aan de universiteit van Groningen waarvoor de kandidaat in het kader van rechtsfilosofie tenminste kennis moet hebben van het vrijdenken. De Humanistische Alliantie, een overkoepeling van alle instellingen en verenigingen op ons gebied, krijgt een nieuwe vorm, dus zijn de nieuwe statuten aan de orde geweest in het bestuur. Verder starten we in Utrecht met een vrijdenkersavond in een café en

gaan we door met het vernieuwen van de website en het toegankelijker worden via facebook en, op termijn, twitter. Naar aanleiding van de laatste Vrijdenker is het idee geopperd om voor een volgende Vrijdenkersdag te kiezen voor het onderwerp vrijheid van onderwijs.

Tegen oorlog en onmenselijkheid Over levensbeschouwing en strijd in de jaren '30 en tegenwoordig

Publieksbijeenkomst 9 november 2012 te Utrecht

'Maar die Jongeren Vredes Actie die maakte geweldig veel propaganda. (...) We belegden ook hele grote vergaderingen. Moet je je even voorstellen: een groep jonge mensen waarvan de oudsten toch niet meer waren dan 25, 26 jaar die de hele dierentuinzal in Den Haag volkregen – daar konden geloof ik duizend mensen in (...)' (Aldus Jaap van Praag)

Nieuw in de reeks Humanistisch Erfgoed

In 2012 verschenen in de reeks het Humanistisch Erfgoed de boeken *Van jeugdig pacifisme naar geestelijke weerbaarheid; de Jongeren Vredes Actie (1924-1940)* (Bert Gasenbeek en Chris Hietland) en *Liefde, dood en Jodenhaat; (Her)uitgave van Jan Hovings ongepubliceerde autobiografie en rede tegen de Jodenhaat* (Vincent Stolk). De bijeenkomst staat in het teken van de officiële presentatie van de boeken.

Gemeenschappelijke aspecten in de boeken, maar ook vandaag de dag, zijn:

- * Hoe keken en kijken jongeren aan tegen de dreiging van oorlog en geweld?
- * Op welke wijze probeerden (jonge) vrijdenkers en humanisten met geweldloze middelen weerstand te bieden tegen militarisme en onmenselijkheid?
- * Vanuit welke levensbeschouwelijke bronnen putten zij, toen en nu?

Sprankelend programma:

Onder leiding van Joep Schrijvers zullen **spreeken**:

- * **drs. Bert Gasenbeek, (J.P. van Praag Instituut)**, over 'Seculiere levensbeschouwing in het Interbellum'.
- * **Chris Hietland, MA, (historicus)**, over 'Op de bres voor vrede: de JVA in de jaren '30'.
- * **Vincent Stolk, MA, (J.P. van Praag Instituut)**, over 'Heden opnieuw de jodenhaat: Jan Hoving en het antisemitisme in Nederland'.
- * **Drs. Bert Gasenbeek (J.P. van Praag Instituut)**, over 'Geestelijk weerbaar! Het Kunstenaarscentrum voor Geestelijke Weerbaarheid (1936-1940).
- * In het **forum** gaan een jonge vredesactivist van het Humanistisch Vredesberaad, een jonge vrijdenker, een jonge humanist en een jonge promovenda van de UvH in op de vraag hoe zij anno nu omgaan met de dreiging van geweld en onmenselijkheid, of en zo ja op welke wijze ze daar weerstand aan bieden, en welke (levensbeschouwelijke) inspiratie ze daarbij aanwenden.
- * Uitreiking van de prijs voor *Journalist voor de Vrede 2012* door het Humanistisch Vredesberaad.

De bijeenkomst vangt aan om 13.30 uur precies en eindigt rond 17.00 met een borrel en boekenverkoop. Aanmelding is noodzakelijk op: <http://www.uvh.nl/hhc/home>
De kosten zijn € 7,50 (incl. koffie, thee, lezingen, borrel én kortingsbon van € 7,50 voor de aankoop van een of twee van de gepresenteerde boeken).

Deze bijeenkomst wordt georganiseerd door het J.P. van Praag Instituut, in samenwerking met het Humanistisch Historisch Centrum en de Vrije Gedachte.

Nieuws van de Vereniging tegen de Kwakzalverij

Symposium

Kwakzalverij en bijgeloof in de sport

Datum: zaterdag 6 oktober 2012

Locatie: Felix Meritis, Keizersgracht 324, Amsterdam

Organisatie: Vereniging tegen de Kwakzalverij

Bron: Nederlands Tijdschrift tegen de Kwakzalverij

Onze vereniging (de Vereniging tegen de Kwakzalverij, *red. DV*) beschikt over een archief met materiaal dat teruggaat tot de periode van haar oprichting in 1880 en dat traditiegetrouw wordt bewaard bij de respectieve secretarissen. Naast verenigingsstukken, oude Tijdschriften bevat het archief knipsels, folders, brochures zowel van kwakzalvers als van de bestrijders afkomstig. Alle jaargangen van het verenigingstijdschrift sinds 15 januari 1881 zijn inmiddels gedigitaliseerd en zullen binnenkort publiekelijk toegankelijk worden gemaakt op de website. Het archief is helaas ten prooi aan de tand des tijds en een fatsoenlijk behoud ervan vereist onderbrenging in een professioneel archief. Het Nationale Archief in Den Haag is bereid gevonden om ons archief onder te brengen. Het materiaal moet daartoe op nauwkeurig voorgeschreven manier worden gearhiveerd en de vereniging heeft offertes aangevraagd bij bedrijven die dat kunnen doen. Het beste aanbod kwam van de DOCFactory, die de klus voor € 9.929,- excl. btw kan klaren. De financiën van onze vereniging laten een dergelijke uitgave op dit moment niet toe en besloten werd subsidie te vragen bij De Vrije Gedachte, een vereniging waarmee de VtdK oude banden heeft. Een van onze oprichters Vitus Bruinsma was ook actief in de vrijdenkersvereniging en haar huidige voorzitter is de classicus Anton van Hooff, die als columnist in *De Gelderlander* regelmatig fel uitviel naar kwakzalvers en ook in ons blad wel eens een stukje schreef. Op 29 mei 2012 liet De Vrije Gedachte ons weten een bedrag van € 750,- te willen subsidiëren voor dit project waarin skeptisch erfgoed wordt gepreserveerd. Het bestuur is De Vrije Gedachte erkentelijk en blijft op zoek naar andere mogelijke sponsors. Tips zijn welkom.

Twiet twiet

Buigen voor Saudi-Arabische feodale islamitische machthebbers annex onderdrukkers is absoluut ONTOELAATBAAR

Jan Bontje

BOEKEN

Rotzooi

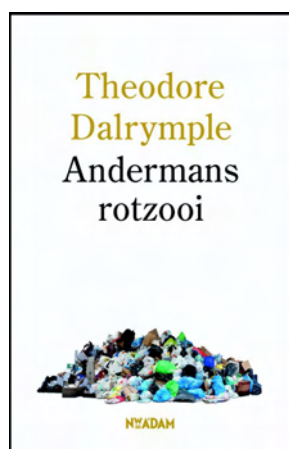
Tegen het barbarisme van sociaal nihilisme

FLORIS VAN DEN BERG (1973) is filosoof; bestuurslid van De Vrije Gedachte en Executive Director van de seculier humanistische denktank *Center for Inquiry Low Countries*

Op de fietsroute naar mijn werk kwam ik langs een bushokje van glas. Elke maandagochtend lag de enorme ruit aan diggelen. Als ik er dinsdag langsfietste zat er een nieuwe ruit in en waren de scherven opgeruimd. De maandag erop lag de ruit weer aan diggelen. Dinsdag was de ruit weer gemaakt. Onze samenleving bestaat niet alleen maar uit nette mensen, maar ook uit barbaarse hufters, die de samenleving onnodig last veroorzaken. Soms zijn het zelfs aardige hufters. Ik bedoel: mensen die rotzooi op straat gooien of dingen vernielen, kunnen soms in een andere context wel fatsoenlijk zijn. Zijn er mensen die zich *niet* ergeren aan rotzooi op straat, graffiti, vandalisme en criminaliteit? Ergeren mensen die rotzooi op straat gooien zich aan het geaccumuleerde afval? Ik erger mij in ieder geval wel aan dit gedrag, zoals ik mij, als moraalridder, aan zoveel dingen erger, zoals vlees eten, openbare dronkenschap, luidruchtigheid, roken in mijn bijzijn, sigarettenpeuken op straat, het tapijt van kauwgum in winkelgebieden, asociaal rijgedrag, hondenpoep op de stoep, de ‘krasgraffiti’ op ramen in treinen en wachthokjes, vuurwerkvandalisme, om slechts enkele van mijn vele ergernissen te noemen. Die ergernissen zijn gebaseerd op gedrag dat anderen onnodig overlast, schade of leed veroorzaakt.

Cultuurcriticus Theodore Dalrymple heeft een essay geschreven over zijn ergernis over de rotzooi op straat: *Andermans rotzooi* (Eng.: *Litter. How Other People's Rubbish Shapes Our Lives*).¹ Dalrymple richt zijn pijlen op zwerfafval dat een aspect is van een heel scala aan asociaal gedrag, van zware criminaliteit tot vandalisme en rotzooi maken. Zijn beschouwingen begonnen met ergernis over de grote hoeveelheid rotzooi die in Engeland langs de snelwegen ligt. De rotzooi bestaat uit blikjes en afval van *fast food* dat langs de wegen verkrijgbaar is. Waarom doen mensen dat? vraagt Dalrymple zich af. Dat was vroeger toch niet zo? Het blijkt niet eens zo gemakkelijk om aan te tonen dat er vroeger (wanneer is vroeger? Laten we zeggen: veertig jaar geleden) minder zwerfafval was dan nu. Volgens Dalrymple is het in Groot-Brittannië buiten alle perken. Ik heb dan wel geen uitgebreid onderzoek gedaan, maar ook in Nederland is er, ondanks de publieke opruimdiensten – waarvoor groot respect! – een ongekennde hoeveelheid zwerfafval, en niet alleen in winkelstraten, ook in het bos, op het strand, en, tot mijn verbazing, ook in de collegezalen (waar ik de studenten er op aanspreek en het overgebleven afval zelf in de grote vuilnisbakken deponeer). Ik heb in mijn leven nog nooit ook maar een snipper afval achtergelaten in de publieke ruimte. Wie bij mij thuis is geweest zal dit wellicht niet aannemelijk vinden, maar er is een moreel verschil tussen rotzooi waarvoor ik zelf verantwoordelijk ben en rotzooi waar ik anderen mee opscheep.

Socialisatie en individualisme

Deels sluit het essay van Dalrymple aan bij zijn bekende boek *Life at the Bottom* waarin hij de uitzichtloze en troosteloze levens van de onderkant van de samenleving beschrijft waar geen welstandswerker tegen opgewassen is. Dalrymple gaat in op de sociologische observatie dat 36% van de Britse kinderen nooit samen met andere gezinsleden aan tafel eet (p. 14). Het lijkt een onschuldig weetje, maar het is een belangrijke indicator voor tal van sociale problemen. De gezamenlijke gezinsmaaltijd is namelijk een belangrijk bron van socialisatie en een indicator voor een stabiel en enigszins fatsoenlijk gezinsleven. Kinderen die niet aan tafel eten, leven vaak met hun moeders, broers en zussen en eten ieder voor zich *fast food* uit de magnetron opgewarmd, vaak voor de televisie. De

vader ontbreekt. Dalrymple biedt een interessante blik in deze onderkant van de samenleving – het is als een bezoekje aan de Bijlmer of Kanaleneiland. Een probleem is echter, zoals Dalrymple zelf erkent, dat hoger opgeleiden en mensen uit hogere sociale klassen, ook studenten, ook rommel maken. Zo erger ik mij in de universitaire steden aan de kapotte glazen en flessen op straat en de kwakken kots van de *fine fleur* van de bevolking.

Theodore Dalrymple

Als oorzaak van deze barbarij stelt Dalrymple twee factoren: ‘overtrokken individualisme’ en het mensenrechtendiscours: ‘Niet alleen worden mensen opgevoed in het idee dat hun gril wet is [...], zodat alles wat het botvieren ervan hindert als lijden ervaren wordt, ook is het morele discours meer en meer beperkt geraakt tot kwesties die de rechten van het individu betreffen.’ (p. 68) Over mensenrechten schrijft hij: ‘*Wie zich met meer dan alleen de elementaire rechten begiftigd weet, ontwikkelt bepaalde karaktertrekken. Hij gaat zichzelf centraal stellen. Strekken zijn rechten zich eenmaal uit over de meeste aspecten van het*

bestaan, dan verliest hij het vermogen om dankbaarheid te ervaren en daarmee ook om het gevoel van dankbaarheid op te roepen en zich dankbaar te betonen: hij heeft immers gewoon recht op alles wat hij bezit, het is niet meer dan wat hem toekomt. Acht hij zich echter belemmerd in de toegang tot wat hem rechtens toekomt (en hoe meer rechten, hoe gemakkelijker dat het geval is), dan voelt hij zich ernstig tekortgedaan. De met rechten beklede mens wordt daarom heen en weer geslingerd tussen in het beste geval ondankbaarheid en in het slechtste verbolgenheid.’ (p. 70)

Het mensenrechtendiscours en de verzorgingsstaat bieden mensen ongeken- de vrijheid en ontplooiings- mogelijkheden. Nooit eerder in de geschiedenis had zo’n groot deel van de bevolking zoveel vrijheid en zoveel mogelijkheden. Die vrijheid heeft echter een keerzijde. Met vrijheid moet je kunnen omgaan en dat moet worden geleerd. Vrijheid kan niet onbeperkt zijn, anders komt de vrijheid van anderen in het gedrang. In de documentaire *Femme de la Rue* (2012) laat documentairemaakster Sofie Peeters bijvoorbeeld zien dat in Brussel vrouwen continu worden lastig gevallen door allochtone mannen. Die mannen misbruiken hun vrijheid en beperken daarmee de vrijheid van de vrouwen. Zij houden zich niet aan het impliciete sociaal contract van de samenleving, dat wel zeggen de minimale fatsoensnormen. Er is geen vrijheid voor seksuele intimidatie. Er zijn grenzen aan de vrijheid. Zo ook met mensen die rotzooi op straat gooien – zij misbruiken de vrijheid. Er is geen vrijheid of recht om je rotzooi op straat te gooien, of anderen (onnodig) overlast te veroorzaken. De liberale democratie is geen politiestaat met draconische straffen op onschuldige overtredingen. Hier is echter sprake van een patstelling: de politie houdt zich niet bezig met wat in wezen fatsoenover- tredingen zijn, en door (maar dit is sociaalpsychologie van de koude grond) de (anti)hiërarchische revolutie van de jaren 60, die o.a. de seksuele bevrijding hebben geïnitieerd, is ook het fatsoen afgebrokkeld. Dat is betreurenswaardig. Ik wil niet, zoals de conservatief Dalrymple in zijn werk lijkt te suggereren (maar daar niet heel duidelijk over is) terug naar die goede oude tijd (want die had immers veel minder individuele vrijheid). Enkele decennia terug waren de straten weliswaar schoner, maar was de individuele vrijheid (van vrouwen, homoseksuelen, atheïsten e.d.) behoorlijk beperkter. De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (1948) is een geweldige prestatie van de mensheid waarin de vrijheid van het individu centraal staat. Deze verklaring gaat uit van de negatieve en positieve vrijheid van het individu. Die positieve vrijheid behelst de ontplooiingsmogelijkheden die de maatschappij faciliteert, zoals hoger onderwijs. Dalrymple lijkt te suggereren dat het traditionele gezin de hoeksteen voor socialisatie is. Ik denk dat dit een nastrevenswaardig ideaal is, uitgebreid met andere gezinsvormen, zoals ouders van gelijk geslacht, in ieder geval een samenlevingsvorm waarbij de (avond)maaltijd gezamenlijk genuttigd wordt. Burgerschap is nodig om vreedzaam en in vrijheid met elkaar te kunnen samenleven. Het is een vaardigheid die niet vanzelf komt en daarom dient er in het onderwijs uitgebreid aandacht aan besteed te worden. Er is een besef voor nodig dat wij er met zijn allen proberen er het beste van te maken en dat, om een zo groot mogelijke vrijheid voor iedereen te kunnen garanderen, de vaardigheid van democratisch burgerschap vereist is. Ik pleit dus, en hiermee

Sofie Peeters

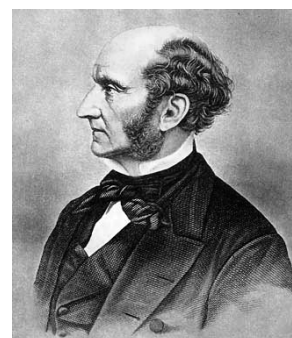
volg ik pedagoog Micha de Winter² en de Spaanse filosoof Fernando Savater, voor aanzienlijke aandacht voor vorming tot democratisch burgerschap in het onderwijs en door overheids campagnes. Postbus 51 spotjes zijn een voorbeeld van hoe in Nederland de overheid probeert ons fatsoen en verantwoordelijkheid bij te brengen, zonder onze (morele) autonomie aan te tasten. Het is echter betwifelbaar of deze campagnes succesvol zijn. In ieder geval dient het tolereren van intolerantie niet getolereerd te worden. Rotzooi op straat gooien hoort niet.

Sociaal nihilisme

Dalrymple gaat langs enkele gemeenplaatsen van conservatisme: kritiek op de populaire cultuur en in het bijzonder popmuziek (ik erger mij ook aan muzak, de achtergrondmuziek die door winkels, hotels en publieke ruimtes schalt, maar Dalrymple beperkt zich niet tot muzak), kritiek op de regeldrang van de overheid (hier kan ik mij deels in vinden, en ik vind ook dat dit beteugeld moet worden, maar ik denk niet dat dit hoeft te leiden tot een grote inkrimping van het ambtenarenapparaat, die kunnen zich dan bijvoorbeeld bezighouden met milieu, dierenwelzijn, en burgerschapsonderwijs). Dalrymple lijkt te suggereren dat de (Britse) beschaving bezig is om tot barbarij te vervallen. Maar dat is overdreven. Immers, die zogenaamde Britse beschaving en befaamde etiquette kwamen voort uit een barbaarse samenleving met wrede onderdrukking van een wereldwijd imperium. Hoezeer ik ook belang hecht aan uiterlijk fatsoen, je moet je daar ook niet blind op staren. De nazi's waren immers zeer gesteld op properheid, keurig in het gestreken uniform met gepoetste schoenen, en strikte hiërarchische omgangsvormen. Het is zaak om een politiek filosofisch ideaal over een goede samenleving te hebben. Daar heeft Dalrymple het niet over. Zijn afvalfilosofie is belangrijk om het probleem ter discussie te stellen, maar zijn analyse is niet diep genoeg, of snijdt geen hout.

Dalrymple noemt het fenomeen van het barbarisme 'sociaal nihilisme'. Dat is een goed gekozen typering. Veel mensen schijnen zich er niet van bewust te zijn dat de sociaalliberale samenleving gedragen wordt door actief burgerschap. Mensen *maken* de samenleving, niet alleen door belasting te betalen en/of rechten op te eisen, maar door een verantwoordelijke rol te spelen die er minimaal uit bestaat om anderen geen (onnodige) overlast te veroorzaken. Dalrymple memoreert de liberaal John Stuart Mill die een hartstochtelijk pleidooi hield voor de vrijheid van het individu in zijn boek *On Liberty* (1859). Dalrymple zegt dat Mill zei dat 'we niets mogen verbieden enkel omdat het ons niet aanstaat.' (p. 92). Dalrymple vermeldt er echter niet bij dat Mill een duidelijk kader stelde voor de grenzen aan de vrijheid, namelijk het zogenaamde niet-schaden principe: alles mag zolang je anderen maar geen schade berokkent. Het dragen van afwijkende kleding die op mensen een onfatsoenlijke of afstotende indruk maakt, valt onder het Milliaanse vrijheidsprincipe. Het gooien van afval op straat niet. Het veroorzaakt schade aan de maatschappij: anderen moeten de rotzooi oprapen en mensen en dieren (zoals de kauwgum die dodelijk is voor vogels) hebben er last van. De samenleving is een sociaal contract waarbij er minimale omgangsvormen en regels gelden die nodig zijn om in harmonie met elkaar te leven zelfs als je die anderen helemaal niet mag. Kledingvoorschriften voor de openbare ruimte vallen hier doorgaans niet onder, maar een algemene regel over hoe wij met ons afval omgaan wel. Het is immers niet universaliseerbaar om te stellen dat iedereen zijn afval overal maar kan deponeren. Dalrymple gaat voorbij aan deze politiek-filosofische en morele rechtvaardiging van de regel om geen rotzooi te maken en anderen geen (onnodig) overlast te veroorzaken. Voor Dalrymple is het simpelweg dat zijn moeder hem bijbracht geen afval op straat te gooien. Dat is een vorm van sociale gedetermineerdheid (die het conservatisme over het algemeen kenmerkt). Ook voor mensen die nimmer gezamenlijk een maaltijd aan een tafel hebben genuttigd in de warme cocon van het ouderlijk huis, is het verwerpelijk dat zij rotzooi maken in de publieke ruimte. Er is een beschavingsoffensief nodig om een einde te maken aan de rotzooi en overlast. 'Ze maken rommel omdat ze niet goed zijn gesocialiseerd,' (p. 107) meent Dalrymple. En daar moet wat aan gedaan worden.

Er is een belangrijk verschil tussen sociologische redenen voor menselijk gedrag en morele rechtvaardiging van dat gedrag. De socialisatie door de moeder van Dalrymple is wellicht een verklaring voor Dalrymple's fatsoen, maar geen rechtvaardiging daarvoor. De rechtvaardiging om

John Stuart Mill

geen afval op straat te gooien is dat je anderen geen onnodige overlast moet veroorzaken omdat wij met elkaar samen leven en er het beste van proberen te maken. Het helpt als ouders deze morele rechtvaardiging op hun kinderen overbrengen. Maar wat de ouders of leraren doen of zeggen is op zichzelf geen morele rechtvaardiging. Immers, als ouders het slechte voorbeeld geven, dan doen kinderen dat. En wat te denken van mensen die ander gedrag dan dat van hun ouders vertonen?

Wij leven in een wegwerpmaatschappij (*throwaway society*) met grote hoeveelheden inpakmateriaal als plastic en papier. Hier kunnen drie vragen gesteld worden: 1) is die wegwerpsamenleving goed? 2) waar blijft uiteindelijk al dat afval? 3) hoe gaan mensen om met dat afval? Dalrymple gaat alleen in op dat laatste aspect: als mensen hun afval in de prullenbak gooien is het goed. De vraag of zo'n wegwerpmaatschappij goed is, komt bij Dalrymple niet aan bod. Noch de tweede vraag: waar blijft al dat afval? Tot enkele decennia geleden – dus de goede oude tijd volgens Dalrymple toen mensen het afval nog keurig in afvalbakken deponeerden – werd dat afval op vuilnisbelten gestort, waar het stinkend en rottend accumuleerde. Tegenwoordig wordt het (huis- en straat)afval veelal gesorteerd, verwerkt en uiteindelijk verbrand. Dat is een stuk beter dan het op een vuilnisbelt deponeren. Op maatschappelijk niveau gaan we juist een heel stuk beter met ons vuil om. Op groter schaal (wereldniveau) blijkt echter dat enorme hoeveelheden afval en ook plastic in de oceaan belanden. Plastic heeft twee kenmerken: het blijft drijven en het vergaat niet; het valt alleen uiteen in kleine delen. In zogenaamde gyres accumuleert dat plastic waar het een bedreiging vormt voor zeedieren. Zolang er niets verandert aan de hoeveelheid plastic die wij verbruiken, zal ook het plastic afval blijven toenemen, zoals de plastic petflessen.³

Dalrymple beklaagt zich, terecht, over zwerfafval en vervuiling op straat. Echter, de Westerse mens creëert een grote hoeveelheid vervuiling en afval, waar anderen last van hebben.⁴ Zelfs als je nooit wat op straat gooit, vervuult de westerse mens wel degelijk, de Westerse levensstijl veroorzaakt de uitstoot van broeikasgassen, de voedingsconsumptie is gebaseerd op vervuiling door insecticiden, pesticiden, herbiciden en kunstmest. De rotzooi die de moderne Westerse mens veroorzaakt is immens. Het is rotzooi waar mensen in de Derde Wereld en toekomstige generaties last van hebben. De rijke Westerse landen hebben de problemen voor de korte termijn althans geëxporteerd. Zo worden grote zeeschepen die vol zitten met gevaarlijke en verontreinigende materialen, onttakeld in ontwikkelingslanden. Oude elektronica wordt vanuit het Westen verscheept naar Afrika en China, zoals de Canadese fotograaf Edward Burtinsky pregnant laat zien in bijvoorbeeld zijn tentoonstelling *Oil*.⁵ De vervuiling door oliewinning is enorm. Dalrymple's verdienste is om de normaliteit van vervuiling van de publieke ruimte aan te kaarten, maar het gaat veel en veel verder en dieper dan hij vermoedt.

De oplossing ligt in een (her)socialisering volgens het Milliaanse principe dat je anderen geen schade moet berokkenen. Toegepast op afval betekent dit dat je geen rotzooi moet achterlaten, ook niet als anderen het wel doen. Dat principe moet consequent toegepast worden en niet alleen worden toegepast op het niet deponeren van afval op straat, maar op de levensstijl en het consumptiepatroon. Bij alles wat je doet moet je je afvragen: levert dit afval op en wat gebeurt er dan mee? Breng ik hiermee schade toe (aan andere mensen, nu en in de toekomst, of aan dieren?) Mensen dienen te beseffen dat een samenleving mensenwerk is: we kunnen proberen er samen het beste van te maken. Dit vergt een omkering van passief naar actief burgerschap. Passief burgerschap betekent dat mensen menen overal zomaar recht op te hebben waar geen (minimale) plichten tegenover staan. Dat actieve burgerschap moet kosmopolitisch zijn omdat een groot deel van de ecologische invloed van onze levensstijl (onze vervuiling) een wereldwijde impact heeft, zoals de plasticsoep en de uitstoot van broeikasgassen. Mensen die anderen overlast veroorzaken en niet hun best doen er samen het beste van te maken zijn hufters en barbaren. Mensen die rotzooi achterlaten zijn barbaren. Wij zijn allen barbaren.

¹Theodore Dalrymple, *Andermans rotzooi*, Nieuw Amsterdam, Amsterdam, 2012, vertaald door Rik Smits, 112 pgs.

²*Verbeter de wereld, begin bij de opvoeding* (2011), *Goed samen leven* (1998)

³Zie hier een TED talk van Charles Moore over plastic afval in de oceaan:

http://www.ted.com/talks/capt_charles_moore_on_the_seas_of_plastic.html

⁴Zie <http://www.storyofstuff.org/>

⁵Zie hier een TED talk van Burtinsky:

http://www.ted.com/talks/edward_burtinsky_on_manufactured_landscapes.html

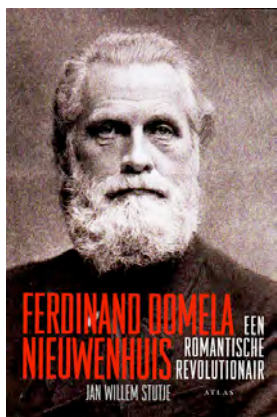
Notities van een lezer (3)

BERT GASENBEEK (1953, Hollandsche Rading) is Directeur het Humanistisch Historisch Centrum (HHC, voorheen het Humanistisch Archief) en het J.P. van Praag Instituut

De auteur op vakantie op Texel. Foto: Ina Gasenbeek-Zwols*

Op de eerste twee afleveringen van 'Notities van een lezer' kreeg ik meerdere positieve reacties: men waardeert blijkbaar de persoonlijk getinte waarnemingen en notities die ik maak bij de door mij gelezen boeken. Voldoende stimulans voor mij om met deze rubriek door te gaan. Alleen viel het de laatste tijd niet mee om voldoende tijd te vinden om boeken te lezen die niet direct met mijn onderzoek te maken hebben. Daarvoor moest ik wachten op een aanhoudende griep/verkoudheid en de vakantie. Tijdens de griep pakte ik aarzelend de dit jaar verschenen vuistdikke biografie Ferdinand Domela Nieuwenhuis, een romantisch revolutionair door Jan Stutje (Uitg. Atlas Contact, € 34,95).

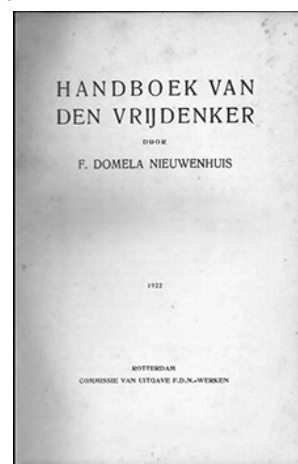
Aarzelend, omdat ik enerzijds meende voldoende over Domela te weten en anderzijds lokte het vooruitzicht op 551 pagina's me niet. Maar nadat Stutje in de inleiding had aangegeven dat ondanks het feit dat er al veel over hem geschreven is en er toch veel thema's niet en niet in de juiste context beschreven waren, wekte dat mijn interesse op. En ik zag de gelegenheid om mijn kennis over Domela in relatie tot het vrijdenken aan te scherpen... Ook de koppen van de inmiddels verschenen recensies trokken mijn aandacht: 'heer van stand', 'Domela had het niet zo op Joden', 'Domela valt van zijn voetstuk' en 'staatsvijand, verlosser en anarchist'.

Zoals bekend wordt Domela (1846-1919), hoewel afkomstig uit de hogere stand (zijn vader was hoogleraar), vaak gezien als de aartsvader van het Nederlandse socialisme, waarbij hij zich steeds meer als internationaal bekende anarchist ontwikkelde. Veel van zijn aanhangers zagen hem als

Messias – vooral in de arme streken van Friesland, waar men hem 'Ús Ferlosser' noemde. Hij gaf de allerarmsten een gevoel van eigenwaarde en bood hun een perspectief. De ervaren biograaf Jan Willem Stutje probeert in het boek vanuit vijf perspectieven het bekende beeld van Domela aan te vullen en te corrigeren. Daarbij staan Domela's charisma, het romantisch revolutionaire engagement, de orale cultuur en de internationale contacten centraal. Het werd een uitstekende biografie omdat Stutje erin geslaagd is om het bewogen leven en het werk van Domela in een levendige en duidelijke historische context te plaatsen. Zeer aanbevolen dus.

Alleen wie over Domela en de vrijdenkersbeweging meer wilde weten zal in dit boek vrijwel niets aantreffen. En dat is toch vreemd, gelet op de rol die het vrijdenken in zijn leven heeft gespeeld! Zo brak de tot dominee opgeleide Domela na jaren van twijfel uiteindelijk met de kerk. Persoonlijke ervaringen – zo overleed zijn jonge vrouw in het kraambed – en de grote invloed van Multatuli, die hij zelf later in een artikel aanduidde als 'een ketter bij uitnemendheid', speelden daarbij een rol. Na zijn breuk met de kerk werd Domela actief in de vrijdenkersbeweging. Zo was hij lid van het

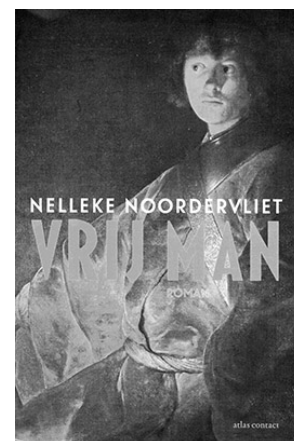
hoofdbestuur in de jaren 70 van de 19de eeuw en bezocht hij namens de vrijdenkers de internationale vrijdenkerscongressen in ondermeer Brussel (1880), Londen (1881) en Amsterdam (1883). Domela was op die congressen een prominent spreker die vaak sprak over opvoedkundige thema's. In de Nederlandse vrijdenkersvereniging De Dageraad speelde Domela, die toen hij lid werd veel socialisten uit de Sociaal Democratische Bond (SDB) meenam, een centrale rol in de strijd in de jaren 80 tussen de burgerlijk-liberale en de socialistische vrijdenkers. De strijd ging om de vraag of de strijd voor het socialisme ook binnen de vereniging gevoerd moest worden. Voor Domela en zijn aanhangers was er feitelijk geen verschil tussen zijn spreken en schrijven als socialist/anarchist en als vrijdenker. Zelf formuleerde Domela het zo: 'Nooit zal men den mensch vrij kunnen maken naar den geest, dus hem vormen tot vrijdenker, zolang niet de mensch vrij is naar het lichaam'. En over zijn liberale tegenstrevers in De Dageraad zei hij: 'koude egoïsten zijn het, die zich niet bekommeren om anderen als zij het maar goed hebben'. Toen het Hoofdbestuur in 1884 geen afstand wilde nemen van een door Hobbel c.s. tegen Domela en zijn groep gepubliceerde brochure *Socialistisch onverstand* (1883), zegden Domela en zijn medestanders hun lidmaatschap op: De Dageraad verloor daarmee een kwart van haar leden. In het artikel van Bert Altena in *God noch autoriteit* hierover meer. Duidelijk is dat volgens Domela vrijdenkers de consequenties van hun ideeën dienen te aanvaarden. Dat geldt volgens mij ook voor vrijdenkers en humanisten van tegenwoordig. Wie Domela daarover zelf aan het woord wil horen kan ik zijn *Handboek van den vrijdenker* aanraden. Lees daaruit bijvoorbeeld hoofdstuk XV 'De vrijdenker en de zedelijkheid'. Het begint zo:

'Vrijdenker? ... Neen, daar moet ik niets van hebben. Dat zijn menschen die zich aan God noch zijn gebod storen en ik zeg maar dit, wie God loochent, die is in staat om alle mogelijke kwaad te doen. Ziet daar wat men als regel kan hooren, als er gesproken wordt van vrijdenkers. Laat ons eens onderzoeken wat hiervan aan is.'

* * *

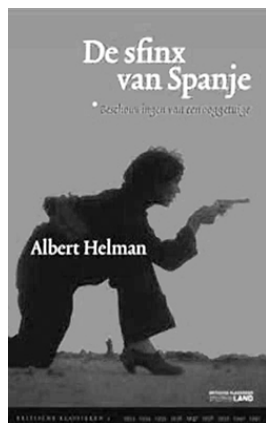
Als historicus van het humanisme ben ik altijd op zoek naar literatuur over de geschiedenis van de humanistische traditie in Nederland. Daarbij gaat het mij om een humanisme dat gekenmerkt wordt door 'het streven naar geestelijke bevrijding in de cultuur' (vrij naar Anton Constandse) en daarbij spelen personen een belangrijke rol. Zo behandelde Constandse in zijn *Geschiedenis van het humanisme in Nederland* voor de 17de eeuw Spinoza en de gebroeders Koerbagh. Dat vormde een goede aanleiding om in mijn vakantie in de Vogezen de historische roman *Vrij man* van Nelleke Noordervliet te lezen (Uitg. Atlas Contact, € 19,95). Het verhaal speelt zich af in de Gouden Eeuw, waarin het leven van de fictieve figuur Menno Molenaar (arts en jurist) centraal staat. Molenaar, neergezet als een rationalist, verkeert in de kringen van historische personages als Johan de Witt, Spinoza, Adriaen Koerbagh, Lodewijk Meijer en Franciscus van den Enden. Ik wil een drietal opmerkingen maken bij deze voor mij geslaagde roman. Allereerst kan de roman gelezen worden als de opkomst van en de strijd voor de rede in de 17de eeuw; goed geïllustreerd aan de hand van de opleiding van Menno. Hij werd vanuit zijn milieu geacht theoloog te worden, maar koos na kennismaking van de met de theologie conflicterende radicale denkbeelden van mensen als Descartes en Spinoza, voor de rechtenstudie. Daarnaast ontwikkelde hij zich vanuit de behoefte om de menselijke natuur te kennen ook tot arts. Noordervliet slaagt er in om op een vaak humorvolle wijze en overtuigend een fraai tijdsbeeld neer te zetten. Ook slaagt ze er veelal in om helder de ideeën van denkers als Descartes en Spinoza in de toenmalige politieke en wetenschappelijke context neer te zetten. Een tweede opmerking van mij is dat het boek natuurlijk ook gaat over 'vrijdenken'. Namelijk de vraag met welke problemen iemand te maken krijgt als hij zich tegen de dwang van heersende ideeën in en los van god zich tot een vrij man, een

onafhankelijke en kritische geest wil ontwikkelen. En hoe ga je om met de heersende patronen van opvoeding, godsdienst en maatschappij? Tot slot moet ik opmerken dat ik de gekozen vertelopzet, waarin zowel de auteur zelf figureert als ook de hoofdpersoon Menno in het heden optreedt, niet echt geslaagd vind. Ik begrijp dat de auteur een punt wilde maken dat geschiedenis, en zeker ideeën- en mentaliteitsgeschiedenis, los van de harde feiten altijd in zekere mate fictioneel blijft en alleen vanuit het heden benaderd en verteld kan worden. Maar overtuigend vond ik de ingrepen niet altijd. Het doet me ook nog denken aan de eerste roman van Noordervliet, *Tine of de dalen waar het leven woont* uit 1987, waarin ze met betrokkenheid in een gefingeerd dagboek het leven van Tine, de eerste vrouw van Multatuli, neerzet. *Vrij man* en *Tine* zijn zeer de moeite waard.

* *
*

Bij een boekpresentatie ontmoette ik recentelijk de vormgever Nils Buis die ik nog kende als vormgever van mijn boek over Anton Constandse, *Leven tegen de stroom in* uit 1999. Nils heeft naar mijn mening een belangrijk initiatief genomen door het starten in 2011 van een boekenserie onder de titel ‘klassieke teksten’. In de serie gaat hij per jaar 2 à 3 boeken uitbrengen, die ‘versmaad, verboden, verguisd, verbrand of inmiddels vergeten zijn, niet meer worden uitgegeven of niet of moeilijk meer verkrijgbaar zijn’.

Hier volgen een paar titels om een idee te krijgen van de serie: Ernst Toller *Een jeugd in Duitsland*, Koestler *Nacht in de middag*, Kropotkin *Memoires van een revolutionair* en *De Sfinx van Spanje* door Albert Helman. De boeken zijn voorbeeldig uitgegeven: fraaie vormgeving, hardcover en mooi gebonden, voorzien van een deskundige toelichting en betaalbaar voor gemiddeld € 22,50 per boek (zie verder: www.kritischeklassieken.nl). Zelf las ik Helman's *Sfinx*, beschouwingen van een ooggetuige over het begin van de Spaanse Burgeroorlog.

Ik koos voor dit boek omdat onder vrijdenkers, bijvoorbeeld voor Anton Constandse, deze oorlog ook symbool stond voor de strijd tegen Kerk, Koning en Kapitaal. Helman, journalist en van origine Surinamer, geeft niet alleen een goed en betrokken beeld van de verschillende strijdende partijen op het strijdtoneel van de grote Europese mogendheden, maar hij laat ook uitstekend de funeste rol van de katholieke kerk zien. Die kwam ondermeer tot uiting door het uitoefenen van geestelijke terreur en censuur en het veroorzaken van gewetensdwang. In Nederland waren het vooral de vrijdenkers die het opnamen voor de aanhangers voor de Spaanse Republiek. In het boek *Vrijdenkers in verzuimd Nederland* beschrijft Jo Nabuurs goed de betrokkenheid van de vrijdenkers met de Spaanse Burger-oorlog. Zo vormde De Dageraad een ‘Comité van actie tegen terreur’. De vrijdenkers waren zeer actief met het verspreiden van propagandabiljetten en het houden van protestvergaderingen. Zelfs één op 11 januari 1937, aangekondigd als ‘Nachtvergadering over Spanje’, die inderdaad om ‘1.30 's nachts’ begon, omdat men bang was voor Justitie; onder de sprekers onder meer Jan Hoving.

* Niet alleen kent Texel de straatnamen De Dageraad en De Rede, de eerste komt ook nog eens op de tweede uit...

“Als mensen eenmaal theologie beginnen aan te hangen, verliezen ze voor altijd hun verstand. Er zijn meer mensen vermoord in de naam van Jezus Christus dan van enige andere naam in de geschiedenis van de wereld.”

Gore Vidal (Amerikaans schrijver, 1925-2012)

De filosofie van Ikaros

PAUL CLITEUR (1955) is hoogleraar encyclopedie van de rechtswetenschap

Het is voor mij een groot genoegen iets te mogen vertellen over het nieuwe boek van Floris van den Berg. Dat boek heet Ikaros en het is een vervolg op een eerder boek van Van den Berg, Prometheus, ook een titel geënt op de Griekse filosofie.

Ikaros en Prometheus samen worden gepresenteerd onder de titel Geleefde Brieven en dat geeft ook goed aan waarom het in die boeken gaat. Het is een briefroman in twee delen.¹

Van den Berg heeft in korte tijd een serie indrukwekkende boeken gepubliceerd. In 2009 verschenen van hem *Filosofie voor een betere wereld* en *Hoe komen we van religie af?*² Dat eerste boek is ook in het Engels vertaald en zal in 2013 *deo volente* worden uitgegeven bij Prometheus Books onder de titel *Philosophy for a better World*.³ Intussen is Van den Berg ook nog gepromoveerd in 2012 aan de Universiteit van Leiden op het boek *Harming Others*⁴ waarin hij een nieuwe ethiek ontwikkelt die inspiratie put uit John Rawls en Peter Singer. Men zou kunnen zeggen dat hij een uitbreiding geeft aan het bekende Rawlsiaanse experiment waarbij dan bij Van den Berg ook de niet-menselijke dieren (en hier zien we de invloed van Singer) mogen “meestemmen” over een betere wereld onder de sluier van onwetendheid. Kortom, misschien kom je wel als een lesbische koe op de wereld. Dat risico heeft natuurlijk invloed op je stemgedrag over een betere wereld.

Fictie

Tot nu toe had Van den Berg zich nog niet gewijd aan fictie en dat heeft hij met *Geleefde brieven* wel gedaan. *Geleefde Brieven* is een verzameling brieven die door de hoofdpersoon, een zekere Justus,

worden geschreven aan een vriend van hemzelf en ook van zijn vrouw Lara, een zekere Thomas. Die Thomas zegt niets terug in het boek en we leren hem alleen maar kennen voorzover Justus iets over hem zegt. Over die Thomas komen we niet veel meer te weten dan dat in ieder geval Justus wel erg op hem gesteld is en dat hij duidelijk andere opvattingen heeft dan Justus, want regelmatig verantwoordt Justus zijn wereldbeschouwing tegenover Thomas.

Waar je precies *Geleefde Brieven* mee zou moeten vergelijken is moeilijk te zeggen. Het heeft iets weg van *Die Leiden des jungen Werthers*. In ieder geval hebben we hier met een romantische jongeling te maken die zijn zielerorselen voor ons blootlegt. Er zit ook heel wat “Weltschmerz” in. Regelmatig komt de verzuchting terug dat de wereld hem niet begrijpt. Maar het wereldbeeld dat hier verwoord wordt heeft ook iets weg van het nihilistisch universum van W.F. Hermans, wiens boeken ook door Justus gelezen zijn en bewonderend worden besproken. Verder moest ik ook denken aan de openhartige ontboezemingen op seksueel gebied die je aantreft in de brieven van Gerard Reve die op de keeper beschouwd ook over Gerard Reve gaan en zijn alledaagse beslommeringen – in het bijzonder de vraag hoe men zich staande houdt in een wereld die met geheel andere dingen bezig is dan de schrijver.

Natuurlijk vormen *Geleefde Brieven* daarmee ook een autobiografie van de schrijver, Floris van den Berg, die openhartig schrijft over zijn vrienden, zijn familie, zijn vrouw, en verdere omgeving.

Een geslaagd boek

Ik heb *Ikaros*, net als *Prometheus* trouwens, met heel veel plezier gelezen. Weinig mensen zijn interessant genoeg zijn om hun alledaagse beslommeringen en private meditatie met belangstelling te lezen. Maar dat geldt dat niet voor Floris van den Berg. Het is net als met de brievenboeken van Gerard Reve: je begint eraan met een licht gevoel van “moet ik hier mijn tijd wel aan besteden?” Waarom gaan lezen wat iemand op een dag doet? Hoe hij boodschappen doet. Welke afspraken hij met zijn vrouw maakt over de taakverdeling in het huishouden, et cetera. Is het van belang dat hij zich ergert aan het feit dat het keukendoekje van zijn ouders te intensief wordt gebruikt waardoor onhygiënische toestanden ontstaan? Maar geleidelijk merk je tot je grote verrassing dat je geboeid raakt en dat je zelfs in de ban komt van de persoon om wie het allemaal gaat in het boek: Justus.

Het is mooi te lezen over die existentiële zorg (“angst” zou te pathetisch zijn in deze context) van een

jonge filosoof die zich afvraagt: waar is het allemaal goed voor? Justus realiseert zich dat hij geen riant positie heeft aan de universiteit, terwijl hij tegelijkertijd weinig anders kan en wil in zijn leven dan boeken lezen. Hij worstelt ook met de academische mores die voorschrijven dat hij een substantieel deel van zijn tijd zal moeten besteden aan het schrijven van betrekkelijk saaie artikelen die hem niet helemaal bevredigen. Maar vooral ligt hij overhoop met zijn directe omgeving. “Ik ben een acteur in een verkeerde film”, schrijft Justus. De wereld begrijpt zijn voorliefde voor boeken niet en ook zijn manier van leven niet. Maar het meest wonderlijk is misschien nog wel: men ervaart zijn opvattingen als “radicaal” zo niet als “extreem”.

Te radicaal en extreem

Op dat laatste wil ik iets verder ingaan. Nu ken ik de standpunten van Floris van den Berg en sinds het lezen van *Prometheus* en *Ikaros* ook die van zijn alter ego Justus; en ik weet dat die standpunten niet “extreem” zijn. Wat je er wel van kan zeggen is dat ze nogal consistent zijn. Althans zo consistent als een mens kan zijn. Immers, wie is volledig consistent?

Laat ik proberen één van die standpunten van Van den Berg wat nader toe te lichten. Eigenlijk het standpunt waarmee hij op veel onbegrip van de wereld kan rekenen maar niet van mij omdat het toevallig ook mijn eigen standpunt is.

Justus is expliciet niet-religieus en zelfs antireligieus. Hij zegt het volgende: “Mijn fascinatie voor religies en ideologieën is een interesse voor het in mijn ogen absurde en irrationele gedrag en redeneren van mensen”. Hij denkt dat “alle theologen” en tot zijn grote onbegrip “een groot deel van de filosofen” zich met “waandenkbeelden en onzin bezig houden”.

Dat is een punt waarop Justus zich onderscheidt van anderen. Veel mensen gaan zich met een ideologie bezighouden uit belangstelling. Zij doen dat omdat zij denken dat zij daaraan iets hebben. Dat geldt in het bijzonder voor religies. Niet veel mensen die zich met een religie gaan bezighouden doen dat met een kritische basishouding, maar veel meer vanuit de houding dat zij daarin iets hopen te vinden dat hun leven spiritueel zal verrijken. Daarom hebben die religies over het algemeen ook een goede pers. Denk aan de boeken van Karen Armstrong of aan de uitlatingen over religie van politici als Tony Blair.

Veel mensen vinden het ook van slechte smaak getuigen je met religies in te laten vanuit een sceptische houding of zelfs een openlijk beleden afkeer. “Zoiets doe je niet”, is de gedachte. Het is zoiets als het bederven van iemands vakantieplezier die een reis heeft geboekt naar een land waar jij zelf een ongunstige mening over hebt. Dan zeg je niet: “Ga jij naar Spanje? Afschuwelijk, ben ik ook geweest. Niets aan”. Alleen wanneer iemand de reis nog niet geboekt heeft of de reis nog kan annuleren en hij vraagt je zeer dringend om je mening over de vermaledijde bestemming te geven – ziedaar, dan wil je dat nog wel eens toelichten. Maar je doet het niet ongevraagd.

Voor een atheïst of vrijdenker ligt dat heel anders. Atheïsten of vrijdenkers *vrezen* georganiseerde vormen van religiositeit. (Je mag ze “fobisch” noemen, maar het is wel een heilzaam soort psychiatrische afwijking). Zij hebben voor hun “religiofobie” allerlei redenen die ik hier niet nader wil noemen, maar zo zit het wel, denk ik. Het boek bevat mooie anekdotes zoals het verhaal dat Justus en Lara hun ongeloof beleden tegenover een christelijk gezin. Er kwam een boek op tafel met het “kleurrijke verhaal van een Scandinavisch meisje zonder armen die haar kracht putte uit het geloof en nu met haar voeten de *Bijbel* kon lezen”. Justus en Lara vonden dit aangrijpend “maar geen overtuigend godsbewijs”. Nu vindt u dat misschien ook geen godsbewijs en vele mensen zullen het geen godsbewijs vinden. Maar wat wel een impliciete maatschappelijke conventie is, is dat je dat niet van de daken schreeuwt. Je moet natuurlijk allereerst de gevoelens ontzien van het meisje zonder armen. Maar ook de gevoelens van de mensen die denken dat het een godsbewijs is dat het meisje zonder armen de *Bijbel* kan lezen. Dat niet erkennen en uitspreken wordt als ongepast ervaren.

Justus heeft het ergens over zijn “botte manier van omgaan met mensen”. Bot, dat zal Justus wel vaak gehoord hebben. Ook van Thomas. Zeggen dat je niet gelooft wordt wel ervaren als bot. Maar is het dat wel?

Respect voor alle filosofie

Er is nog een tweede reden waarom Justus een beetje een buitenbeentje is in deze wereld. Hij heeft niet alleen een weinig respectvolle houding tegenover religie, maar ook tegen filosofie in het algemeen. Voor filosofie geldt niet helemaal hetzelfde als voor religie, maar toch wel een beetje. Je

wordt als filosofiestudent of als geïnteresseerde in de filosofie ook niet geacht vormen van filosofie waarvoor je geen belangstelling hebt erg hardhandig af te kraken. Er zijn wel een paar grote filosofen die dat doen overigens. Schopenhauer bijvoorbeeld. Of Nietzsche. Schopenhauer verklaart de filosofie van Hegel als “gekkengeklets”, maar, zoals gezegd, dat is uitzonderlijk.

Justus staat in de traditie van Schopenhauer wanneer hij openlijk aangeeft niets te begrijpen van het grootste deel van de filosofen die hem werden aangeboden tijdens de filosofiestudie in Utrecht. Justus heeft een grote afkeer van filosofen als J.F. Lyotard, Jürgen Habermas, Charles Taylor en vele anderen. En dat zijn dan vaak ook weer net de filosofen die een beetje *en vogue* zijn, dus ook hierbij verwijderd hij zich weer enigszins van de kudde. En kuddes mogen dan vijandig zijn tegenover buitenbeentjes, academische kuddes zijn dat in het kwadraat. Dissidentie wordt veel zwaarder afgestraft in academische kringen dan nuttig is voor de ontwikkeling van de wetenschap zelf. Zo maar een beetje in het rond gaan denken en je distantiëren van de heilige teksten van het cultureel correcte denken wordt bepaald niet op prijs gesteld.

Rationalisme en humanisme

Ik heb nu twee redenen genoemd waarom Justus in conflict komt met zijn omgeving. Als eerste: zijn scherpe afwijzing van religie. Als tweede: zijn weinig respectvolle houding tegenover *alle* filosofie. Dat brengt mij op een derde reden waarom Justus een buitenbeetje vormt. Dat is het “positieve” onderdeel (als ik het even zo mag benoemen) van zijn engagement. Dat derde punt is de filosofie die Van den Berg zelf uitdraagt. En die filosofie is niet populair. Hij duidt deze aan als “rationalisme” en “humanisme”. Van den Berg laat het Justus als volgt formuleren. Justus heeft, zo schrijft Van den Berg, “een reële angst voor fundamentalisme”. En dan zegt hij dit:

Ik zie het als mijn taak als filosoof om de maatschappij te blijven waarschuwen om haar morele principes, die van de staatsrechtelijke liberale democratie die de mensenrechten eerbiedigt, te koesteren om te voorkomen dat anti-liberale groepen de boel komen verzieken.

Een humanist en rationalist verdedigt dus de “liberale democratie”. En Justus geeft aan dat hij daarmee niet meer bedoelt dan “de waarden en rechten die zijn neergelegd in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens uit 1948”. Als men die waarden zou willen koppelen aan een bepaalde levensbeschouwing dan zou men kunnen verwijzen naar het “humanisme”.

Weer op een ander moment in het boek brengt hij die ideeën ook in verband met een cultuurhistorische stroming, namelijk die van de Verlichting.

Dus humanisme, rationalisme, de Verlichting. In geïnstitutionaliseerde vorm: de waarden van de liberale democratie. Dat is waar Justus voor staat. Maar tot zijn grote verrassing bemerkt hij dan dat wanneer hij die waarden met zijn studenten bespreekt ze lang niet altijd worden gedeeld. Tot zijn verbazing vindt men Justus “te extreem”.

De liberale democratie extreem

Eigenlijk is dat vreemd. Hoe kunnen zo voor de hand liggende principes als die van de liberale democratie als radicaal worden ervaren? Hoe kan het zijn dat mensen denken dat ze wel de Verlichtingswaarden kunnen onderschrijven, maar dat ze daar niet “extreem” in hoeven of zelfs mogen zijn? Toch is dat een heel dominante gedachte: liberale democratie is mooi, niets op tegen, hebben we ook, zal wel blijven bestaan, maar ... je moet het vooral niet gaan *verdedigen*, want wanneer je dat doet dan word je ... *extreem*.

Er wordt tegenwoordig veel geschermd met “fobieën” waaraan mensen zouden lijden: homofobie, christianofobie, xenofobie, islamofobie, enzovoorts. Veel van die angst voor die fobieën lijkt mij overdreven, ja zelfs een “fobie”. Een fobie waar veel mensen naar mijn smaak van in de ban van zijn is de “extremofobie”. Mensen zijn er enorm beducht voor als “extreem” te boek te staan. En “extreem” zijn mensen in de ogen van de voorzichtige gematigde, lakse meerderheid van de mensen al heel snel. Wat Justus eigenlijk aankleeft is dat hij “iets vindt”. Dat hij opvattingen heeft. Dat hij in deze wereld staat met een paar overtuigingen die hij overigens best ter discussie wil stellen, maar hij heeft ze wel.

Maar dan word je dus al snel als “extreem” of “fundamentalistisch” geëtiketteerd. De geadresseerde van de brieven van Justus maakt zelfs een vergelijking met zwarthemden, waardoor de vriendschap nogal op de proef wordt gesteld. Terecht lijkt me. Ik bedoel: terecht dat Justus daarover verbolgen is. Maar Thomas, de geadresseerde van de brieven, heeft het – zoals zoveel mensen tegenwoordig –

kennelijk gemakkelijk uit zijn mond laten rollen. De hedendaagse mens is een – vrij naar Musil – “*Mann ohne Überzeugungen*”. Elke overtuiging is gevaarlijk. Wie een overtuiging heeft is al een halve Breivik of Bouyeri.

Een wereld met John Gray en J.F. Lyotard als rolmodel

Zo ontstaat vanzelf een wereld waarin John Gray en J.F. Lyotard de “*role models*” worden en niet Anthony Grayling of Bertrand Russell. Die Gray en Lyotard zijn overigens mensen die de liberale democratie helemaal niet verwerpen. Nee, dat niet. Zij vinden mensenrechten ook prima. Die mogen blijven bestaan. Maar zij denken dat die liberale democratie en die mensenrechten *vanzelf* blijven bestaan. Zij denken dat je daar *niets voor hoeft te doen*. Zij denken dat hun tuintje geen onderhoud nodig heeft.⁵ Het enige wat zij vrezen is fanatisme. En dan niet het soort fanatisme van mensen die vliegtuigen in de Twin Towers boren, maar het fanatisme van liberale democratieën die de privacy-wetgeving aan banden leggen in de strijd tegen het terrorisme.

Terrorisme is sowieso trouwens niet iets waar men van wakker ligt. Terrorismen is een idee fixe van het “vijanddenken”. Denk de vijand weg en hij bestaat niet meer. Justus denkt daar anders over. Justus denkt dat hij moet blijven waarschuwen. Dat hij iets moet doen om de waarden van de liberale democratie “in de lucht te houden”. Dat onderscheidt Justus van de wereld die hem omringt en die – vergeleken met Justus – enorm relaxed in de wereld staat.

Weerbare democratie

Voor het wereldbeeld van Justus bestaat in mijn vak, de rechtswetenschap, trouwens een bepaalde term. Die term is: “weerbare democratie”. Of in het Duits “*Streitbare Demokratie*”. In het Engels: “*militant democracy*”.

Het is dan ook niet zo vreemd dat Justus uiteindelijk uitkomt bij de Amerikaanse humanisten en niet bij de Nederlandse. Wat de Amerikaanse humanisten onderscheidt van de Nederlandse is dat de Amerikanen uitgaan van het concept van de weerbare democratie. Zij denken dat je humanistische waarden moet *verdedigen*. Nederlanders niet. Die denken dat op het moment dat je iets gaat verdedigen dat je dan al “fascistisch” aan het worden bent. Zij omarmen de conceptie van – en nu ga ik een neologisme hanteren – de “weerloze democratie”. De postmoderne opvatting van democratie is, is dat deze “weerloos” hoort te zijn. Alles van waarde is weerloos tenslotte. Dat is het motto van de weerloze democratie.

Het Amerikaans humanisme onderscheidt zich niet alleen van het Nederlandse humanisme door zijn strijdvaardig karakter, maar ook daarin dat het Amerikaanse humanisme expliciet seculier is. Het Nederlandse humanisme denkt dat je alleen maar “tolerant” bent wanneer je “respect” betuigt voor wat je afwijst, namelijk religie. In één van de brieven aan Thomas zegt Justus:

De *secular humanists* maken zich hard voor een rationele en humane levenswandel en waarschuwen tegen de gevaren van onderdrukking door religie en bijgeloof.

Dat aansluiten bij seculiere humanisten komt Justus op het verwijt van zijn vriend te staan dat hij fascistisch is. En dat verwijt knaagt aan Justus: “Jouw opmerking over die zwarte hemden zit me ernstig dwars”, zegt hij.

Floris van den Berg heeft met “Justus” een personage gecreëerd dat het verdient meer bekendheid te krijgen. Zoals we nu Frits van Egters uit Gerard Reve’s *De Avonden* kennen. Van den Berg heeft met *Prometheus* en *Ikaros* een de existentiële achtergrond geschetst die behulpzaam kan zijn bij het interpreteren van zijn filosofieboeken. Ik hoop nog veel van hem te lezen.

¹Berg, Floris van den, *Geleefde Brieven I: Prometheus*, Papieren Tijger, De Vrije Gedachte 2009; Berg, Floris van den, *Geleefde Brieven III: Ikaros*, Papieren Tijger, De Vrije Gedachte 2012.

²Berg, Floris van den, *Filosofie voor een betere wereld*, Houtekiet/Atlas, Antwerpen/Amsterdam 2009; Berg, Floris van den, *Hoe komen we van religie af? Een ongemakkelijke liberale paradox*, Houtekiet/Atlas, Antwerpen/Amsterdam 2009.

³Berg, Floris van den, *Philosophy for a better World*, Prometheus Books, Amherst, New York 2013.

⁴Berg, Floris van den, *Harming Others: Universal Subjectivism and the Expanding Moral Circle*, Ph D Thesis, Leiden, Gildeprint Enschede 2012.

⁵Een goede analyse is hier: Berg, Floris van den, “Book review of John Gray’s *Gray’s Anatomy: Selected Writings*, in: *Philosophy Now: A Magazine for Ideas*, November/December 2009, p. 38-40.

REACTIES

De weigerambtenaar

JAN VAN DER GAAG (1967, Rotterdam) is softwareontwikkelaar. Interesses: atheïsme, evolutie & creationisme, kosmologie, sciencefiction, reizen

Daan Van Eck reageert (DV Jrg 43 nummer 7 september 2012) op Enno Nuy's stuk over weigerambtenaren en schrijft aan het eind: "weigeren moet kunnen." Hij heeft even daarvoor een voorbeeld uit zijn eigen praktijk gegeven, waarin hij vertelt dat hij ooit het verplaatsen van een oorlogsmonument heeft geweigerd. Blijkbaar vindt Van Eck het weigeren door een trouwambtenaar van dezelfde orde. Weet meneer dan niet het verschil tussen een verzoek en een verplichting?

Bij mijn weten bestaat er in Nederland geen wet die voorschrijft dat monumenten verplaatst dienen te worden. Het verplaatsen van een monument is een verzoek: door een burger, een bedrijf, een instantie of wie dan ook. En een verzoek kan en mag worden afgewezen. Het is echter wel wet dat homoparen mogen trouwen, precies als heteroparen. Het is niet aan de individuele ambtenaar om naar eigen goeddunken een deel van de wet niet uit te voeren. Als ambtenaar, ook als vrijwillige trouwambtenaar, ben je de verplichting aangegaan om de wetten uit te voeren die bij de betreffende functie horen. Een ambtenaar mag niet zomaar selectief winkelen in de wet; een burger mag dat ook niet!

Tien jaar geleden kregen homo's dezelfde trouwrechten als hetero's. Dat is ruimschoots voldoende tijd om eraan te wennen en een beslissing te nemen door diegenen die daar moeite mee hebben. De keuze is simpel: voer ik de wet uit ook al zit er iets tussen waarmee ik het persoonlijk niet eens ben, óf kan ik een deel van de wet echt niet over mijn hart krijgen en zeg ik mijn functie op? In mijn werk als programmeur ben ik tegen iets soortgelijks aangelopen. Een van onze klanten is een christelijk lyceum. Nu ben ik als vrijdenker tegen het bestaan van confessioneel onderwijs, maar mijn werk als programmeur mag daar niet onder lijden; ik heb het werk gewoon uitgevoerd. De automatisering is niet het strijdtoneel om het bijzonder onderwijs aan te pakken; de politiek is dat wel.

Kees van der Staaij van de SGP vindt weigerambtenaren geen probleem: in alle gemeenten in Nederland kunnen homo's immers trouwen. Dat wil ik best aannemen, maar dat is de kwestie niet; het betreft hier geen operationele kwestie maar een principiële kwestie. Gaat de persoonlijke overtuiging van een ambtenaar zomaar boven de wet? Neen.

Tot slot nog iets over de niet zo gepaste vergelijking die Van Eck maakt over ambtenaren in de Tweede Wereldoorlog. Want wat doe je als ambtenaar wanneer de wetten die je moet uitvoeren inhumaan zijn? Mag je dan wel weigeren? Jazeker. Je mag best humaner handelen dan de wet, bijvoorbeeld in schrijnende gevallen. Je mag echter niet inhumaner handelen dan de wet; de wet is daarin toch het minimum. En er is niets inhumans aan het trouwen van twee mensen die van elkaar houden, ook niet als die twee van hetzelfde geslacht zijn.

Principieel weigeren

ENNO NUY

Daan van Eck meent dat weigeren moet kunnen en baseert zich daarbij onder meer op het *Befehl ist Befehl* uit WO II. Tja, zo'n vergelijking had ik natuurlijk niet verwacht maar van Eck vliegt hier toch echt ronkend uit de bocht. Voor zover ik weet verkeren wij niet in staat van oorlog en bestaat onze overheid uit door onszelf gekozen volksvertegenwoordigers. De regering vaardigt wetten uit die voor alle Nederlanders gelden. In die wetten zijn rechten en plichten opgenomen waar iedereen zich aan behoort te conformeren en waar iedereen een beroep op kan doen. De ambtenaar is de *trait d'union* tussen wettelijke regelingen en de burger.

Die ambtenaar is zelf ook een burger en wat mij betreft mag die een kruisje dragen of een tulband of een keppeltje. Een burka gaat mij te ver omdat een dergelijk kledingstuk fatsoenlijke communicatie tussen mensen in de weg staat. Maar ongeacht de kleder- of parafernaliadracht van de ambtenaar, dient deze iedere burger te verlenen wat hem of haar krachtens de wet is toegestaan. De christelijke weigerambtenaar doet dat niet, die wil die rechten alleen verlenen aan burgers die zijn of haar

principes onderschrijven én naleven. Dat nu, beste heer van Eck is onaanvaardbaar. Als zo'n ambtenaar daadwerkelijk principieel is, zoekt hij een baantje bij een andere werkgever, bij voorkeur een werkgever die zijn of haar principes onderschrijft én naleeft. Of die ambtenaar van de burgerlijke stand bezoldigd is of niet, doet niets ter zake. De weigerambtenaar dient op staande voet ontslagen te worden.

Leedroof

HENK KOEHORST

Ik wil nog even kort reageren op de repliek van Enno Nuy betreffende Leedroof en provocatie (DV Jrg. 43, nummer 7, september 2012).

Het ging er mij om dat er geen officiële herdenkingen horen plaats te vinden voor gesneuvelde Duitse soldaten, gezien de gepleegde oorlogsmisdaden door de Wehrmacht, vooral in de vroegere Sovjet-Unie. André de Bruin ging hier in zijn reactie op het artikel van de heer Nuy uitgebreid op in.

De heer Nuy kan zich niet verplaatsen in de Duitse soldaat die gretig deelneemt aan het uitroeien van 6 miljoen Joden. Dan verwijs ik naar het boek van Ian Kershaw, "Tot de laatste man", waarin duidelijk naar voren komt hoe geïndoctrineerd de Duitse soldaat was in de nazi leer. De Wehrmacht was echt geen gewapende padvinderij. Om dit met een Nederlands voorbeeld te staven: op 7 mei 1945 werden op de Dam in Amsterdam de bevrijdingvierende Amsterdammers door de nog niet ontwapende Kriegsmarine, een onderdeel van de Wehrmacht, beschoten, met als resultaat meer dan 20 doden en meer dan 100 gewonden.

De Canon van de Godsdiensthysterie

JAAP VAN DEN BORN

Adoratie

Een vreemd gezicht, zo'n stapel vrouwenvlees
Die zich op het aanbeden voorwerp stort
Dat heftige! Dat krijsen! En dat gillen!

Je ziet dan hoe de mens tot vrouw verwordt
Hysterisch zie je borst en buiken lillen:
Dat hier aanbeden wordt is evident

En het object van zulke vrouwengrillen
Hoeft echt geen ster te zijn of leuke vent
Zoals wel Lou de Palingboer bewees

Die werd bedolven door zulk huldeblijk
Als stijf en viezig lekkend stinkend lijk

Hasselt, België, 1968.

Als de Godmens Lou aan een longontsteking overlijdt temidden van zijn volgelingen, ontstaan hysterische taferelen.

De vrouwen gillen, kruipen over de grond, trekken hun kleren aan flarden en gaan over tot ritmisch geroep: 'Lou kom terug!'

Als het lijk koud wordt vormen sommigen een matras met hun lichamen en sjoeren het stijve lijk op zich, terwijl anderen hem biddend bedekken.

Het lichaam begint vocht te verliezen en de kamer wordt verwarmd met straalkachels.

In de bloedhete kamer hangt na drie dagen een afschuwelijke stank.

Tenslotte grijpt de door de mannen gewaarschuwde rijkswacht in, Lou wordt begraven en als hij na drie weken nóg niet is verrezen vertrekken de laatste vrouwen.

Het fenomeen: het Higgs-deeltje!

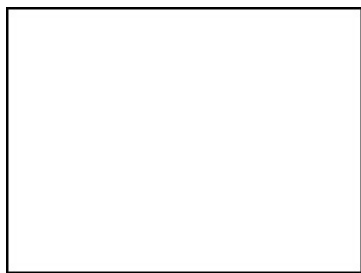

HANS LOUIS KOEKOEK (1935, Rotterdam) filmer en schrijver, publiceerde onder meer Ongelovige verhalen; zie ook www.hanskoekoek.nl

Na vele reeksen experimenten in de Large Hadron Collider, de grootste deeltjesversneller ter wereld, meenden natuurkundigen van het Europees Centrum voor Kern-onderzoek te Genève, op 13 september 2011 witte rook te mogen afscheiden. Met een kans op fout-meting van 1 op een miljoen, was men er redelijk zeker van het bestaan van het lang veronderstelde Higgs-deeltje te hebben aangetoond.

Al in de jaren 60 opperde de geleerde Peter Higgs de mogelijkheid dat er een subatomair deeltje moet bestaan dat een spilfunctie heeft in het bestaan van alles dat fysiek aanwezig is. Dat deeltje maakt voor andere deeltjes massa mogelijk. Zou dat deeltje er niet zijn, dan is er geen materie mogelijk. Zonder dat ene deeltje zou alles met de snelheid van het licht door elkaar flitsen. Dus, geen heelal, geen sterren, planeten en leven zoals wij het kennen. Dat is nogal een constatering!

Nu blijkt dat Higgs-deeltje bovendien omgeven door een mystiek schild. Het bestaat, maar het bestaat ook niet. Populair wetenschappelijk weergegeven: het is pas aantoonbaar als het verdwenen is. Dat vraagt nadere uitleg. Geleerden beweren: het bestaat absoluut, maar het is zo vreselijk kort aantoonbaar dat de tijd te kort is om het waar te nemen. Ongeveer een miljardste deel van een seconde is het aantoonbaar. Het uitzonderlijke is dat het Higgs-deeltje als het door een botsing in de deeltjesversneller vrijkomt, in die extreem korte tijd uiteenvalt in andere subatomaire deeltjes die wel detecteerbaar zijn. Door het verval in die deeltjes kan men het bestaan van het Higgs-deeltje als het ware achteraf vaststellen. Al met al, hoe wonderlijk ook, natuurkundigen menen nu te weten waar massa, substantie, vandaan komt.

Higgs-deeltje

De Amerikaanse natuurkundige en publicist Leon Max Lederman heeft zich volgens collega's verstout door te populair-wetenschappelijk het Higgs-deeltje een gezocht goddeeltje te noemen. Hij kreeg door die benaming heel wat kritiek van her en der te verstouwen. Wetenschappers van naam en faam haastten zich te verklaren dat het Higgs-deeltje niets met god te maken heeft. De benaming: het goddeeltje, vinden ze een misleidende, denigrerende term. Ook grote namen uit andere disciplines denken er zo over.

Nu mag ik, als niet-wetenschapper, toch wel opmerken dat ik de link naar goddeeltje niet zo vreemd en verwerpelijk vind. Als men bewezen acht dat een bepaald deeltje ervoor zorgt dat er een heelal, een wereld en planeten kunnen bestaan, verklaart dat wellicht de onverschillige houding van de schepping/schepper. Immers, zo'n deeltje kent geen emoties, geen medeleven, ook geen onverschilligheid. Het kent zelfs geen neutraliteit, er is niets anders dan pure mathematica, materie, massa. Dat deeltje kan weliswaar voor het fysieke bestaan noodzakelijk zijn, psychisch heeft het geen inbreng, geen betekenis.

Dat er ergens een deeltje bestaat dat geladen is met wat mensen van node hebben – ik som maar wat op: liefde, zorgzaamheid, vertrouwen, vredelievendheid, eerlijkheid, geborgenheid, enzovoort, enzovoort – lijkt mij heel wat gecompliceerder aan te tonen dan het bestaan van het Higgs-deeltje. Dat subatomaire contradeeltje dat ergens rondzwerft en evolutie in de natuur en intelligent leven tot stand brengt, zal wellicht pas over duizenden, wellicht miljoenen jaren ontdekt worden. Omdat we dat deeltje nog niet kennen, noemen sommigen het hoopvol het goddeeltje. Er is op dit moment niet veel meer om aan vast te houden.

Daar moeten wij mensen het mee doen. Dat valt om de verdommenis niet mee. Het is zo eng, alleen op de wereld. Wat doe je eraan? Een oplossing kan zijn: een geloof verzinnen. Geef niet wat en welk, als je er maar een hebt. Dat geeft enige geborgenheid. Dan ben je niet zo alleen met al die materie om je heen.